E H Carr

Personligheter

Ur *Socialism in one Country 1924-1926,* vol 1, kapitel 4.

Här porträtterar Carr de mest framträdande ledarna i Sovjetunionen efter den ryska revolutionens seger, förutom Lenin som avled i början av 1924.

Carr strävar efter att ge balanserade omdömen, vilket inte förhindrar att de kritiska synpunkterna i vissa fall är särskilt framträdande – det gäller i synnerhet Zinovjev.

Carrs omdömen är givetvis hans egna, dvs andra författare skulle inte acceptera en del av hans synpunkter, t ex skulle Pierre Broué ha många invändningar mot Trotskij-porträttet och Bucharin-biografen S F Cohen mot Bucharin-porträttet. Många skulle också anse att Carr inte är tillräckligt kritisk mot Stalin. Men porträtten är intressanta och beskriver insiktsfullt dessa bolsjevikledares styrkor och svagheter.

Vid läsningen av dessa personporträtt bör man hålla i minnet att av de ledare som Carr här diskuterar, dömdes tre till döden vid Moskvarättegångarna 1936-38, medan Trotskij mördades av en stalinistisk agent i Mexiko hösten 1940. Den ende som överlevde var alltså Stalin.

Ytterligare en detalj värd att notera är att inom den icke-stalinistiska vänstern så har Trotskij och Bucharin fortsatt att studeras och debatteras, medan Zinovjev och Kamenev inte har lämnat efter sig något arv som tilldragit sig någon större uppmärksamhet. Carrs biografiska skisser ger en del av förklaringen till detta.

I många av noterna nedan har gjorts tillägg, vilka anges inom hakparenteser []
Se även Lästipsen allra sist. Där görs bl a en komplettering när det gäller Bucharin,

Innehåll

Trotskij 2
Zinovjev 10
Kamenev..... 13
Bucharin 15
Stalin..... 22

Carr om Ryska revolutionen:

Ryska revolutionen 1917-1923 del 1, och Ryska revolutionen del 3.
Mellan Lenin och Stalin (åren 1923-24)

Debatten om "socialism i ett land" (kapitel ur *Socialism in One Country 1924-1926*, vol. 2)
Oktobers lärdomar (kapitel ur *Socialism in One Country*, vol. 2)

Frågan om stora mäns roll i historien förväxlas ibland med frågan om individers roll i historien. De två frågorna är logiskt sett åtskilda. Men det finns vissa analogier mellan dem. Historiska händelser sätts i rörelse av individers vilja. Men vad individer vill göra styrs delvis av de historiska förhållanden som de befinner sig i, och dessa omständigheter sätter ännu snävare gränser för vad de faktiskt kan vilja. Därför kan historikerns förklaringar av händelser inte begränsas till enkla uttalanden om de berörda individernas vilja, och de tenderar därför att skapa en illusion av ”opersonliga” krafter som verkar i historien, även om historikern är väl medveten om att de handlingar genom vilka dessa krafter kommer till uttryck är individers handlingar som sätts i rörelse av den individuella viljan. På samma sätt sägs ofta att iögonfallande och minnesvärda händelser i historien är stora mäns verk. Men den egenskap som gör händelserna uppseendeväckande och får aktörerna i dem att hyllas som stora tycks ligga i faktorer som ligger utanför händelserna själva. En händelse är betydelsefull på grund av sina orsaker eller konsekvenser; en stor man är stor eftersom det han säger eller gör inte bara representerar hans egen vilja, utan också viljan hos en stor del av hans medmänniskor, och kanske inte bara i hans egen generation, utan också hos generationer som ännu inte är födda. Förhållandet mellan stora män och historien är ömsesidigt. Den store mannen är stor eftersom han påverkar sina samtida och eftervärlden och bidrar till att forma deras öde. Men den store mannen är också en produkt av sin omgivning och är stor eftersom han i högre grad än vanligt förkroppsligar sina samtidas vilja och strävanden, eller förutser sina efterträdares. Det är historikerns uppgift att förklara dessa faktorer utan att förminska den store mannens prestationer eller framställa dem som något som ligger utanför historien och inte kan förklaras historiskt. Att fråga sig om den store mannen har format händelseförloppet eller själv har formats av ett händelseförlopp som kan förklaras på andra sätt är att göra en historiskt felaktig åtskillnad, att dela upp en enda sammansatt historisk process.

Denna sammanlänkning mellan stora händelser och stora män förklarar varför framträdandet av stora män ofta sammanfaller med vändpunkter i historien. För både samtida och efter–världen är Lenins namn oupplösligt förknippat med den bolsjevikiska revolutionen. Det var en slump att Lenin blev sjuk och dog just när revolutionen hade genomgått sin mest turbulenta fas och var på väg in i en postrevolutionär period som i enlighet med det vanliga mönstret präglades av konsolidering och reaktion och fick hans gärning att framstå som särskilt dramatisk. Lenins karriär avbröts just när det revolutionära dramat hade nått sin femte akt.[*] Den efterrevolutionära epilogen skulle spelas av män vars karaktär passade och speglade den nya periodens behov. Lenins efterträdares politiska egenskaper är en symbol för sin tid, och deras politiska biografier är en del av dess historia. Ingen historisk period har lämnat ett starkare avtryck än mitten av 1920-talet i Sovjetunionen, med händelser som styrde dess ledande figurer, dikterade deras åsikter och avgjorde deras uppgång och fall. De egenskaper som gjorde Trotskij till en enastående ledare under stormens och stressens dagar gjorde honom olämplig för ledarskap under den följande perioden av tålmodiga beräkningar och väl avvägda kompromisser, och han saknade talang för självanpassning. Efter hans fall kämpade de andra ledarna mot varandra om makten. Men vid inget tillfälle verkade händelseförloppet – i betydelsen segern för den ena eller andra åsikten eller politiken – hänga på utgången av kampen. Det är inte rimligt att hävda att den politik som slutligen segrade gjorde det för att Stalin förespråkade den. Det ligger närmare sanningen att säga att Stalin kom till makten genom sin skicklighet i att i precis rätt ögonblick knyta sitt öde till politiska linjer som var på väg att vinna gehör, och genom att i tid frigöra sig från åtaganden gentemot förlorade sakfrågor. Men inte ens detta uttömmer komplexiteten i förhållandet. Kampen mellan politiska linjer och maktkampen mellan enskilda ledare var båda verkliga. Men de förlöpte oberoende av varandra och på olika plan. Det är enkelt att förklara Stalins seger över sina rivaler i makt-

[*] [”Femte akten” syftar på den sista delen av en pjäs, då berättelsen når sitt slut.]

kampen med hans enorma överlägsenhet i nästan alla politiska konster. Men man kan inte heller säga att Stalin segrade för att han var förespråkare för den politik som visade sig vara acceptabel för partiet, eller att denna politik slutligen antogs som ett resultat av Stalins seger, eftersom de flesta av dessa politiska åtgärder hade förespråkats av Stalins motståndare långt innan han, redan på god väg mot den högsta makten, gjorde dem till sina egna. Den historiker som försöker förklara de viktigaste händelserna i Sovjetunionens historia under 1920-talet kommer därför att ha relativt liten nytta av att studera de viktigaste ledarnas karaktär och relationerna mellan dem. Dessa utgör dock en del, om än en mindre del, av historien, och en viss granskning av dessa mäns politiska åsikter och offentliga uppträdande kan både spegla och belysa de händelser som de var inblandade i.

Trotskij

Leo Davidovitj Trotskij (ursprungligt namn Bronstein) föddes 1879 i byn Janovka i Ukraina. Hans far tillhörde den inte särskilt talrika klassen av oberoende judiska småbönder. Vid nio års ålder skickades han till skolan i Odessa, där han bodde hos släktingar på moderns sida. Sitt sista skolår – 1896–1897 – tillbringade han i Nikolajev, där han började läsa förbjudna böcker och blev politiskt medveten. I början av 1897 anslöt han sig till en revolutionär grupp som bedrev politiskt underjordiskt arbete och övergick till marxismen. Året därpå arresterades han, tillbringade de följande två åren i olika fängelser och skickades 1900 till Sibirien. 1902 flydde han och reste via Wien, Zürich och Paris för att ansluta sig till Lenin och Martov i London. Hans litterära talang, som kännetecknades av en viss överdådig stil, hade redan gett honom smeknamnet Pero eller Pennan i partiet. Han blev snabbt medarbetare i *Iskra*, vilket gav honom Lenins beundran och Plechanovs avundsjuka ogillande.

Partiets andra kongress 1903 var en viktig vändpunkt i Trotskijs karriär. Han skilde sig från Lenin i synen på partiorganisationens karaktär och ställde sig på Martovs och mensjevikernas sida. Året därpå, i en pamflett med titeln *Våra politiska uppgifter*, utgiven under mensjevikernas beskydd, uttalade han sig för ”opportunism i organisatoriska frågor” i motsats till Lenins ”organisationsrigorism” och gjorde en bitter och svepande personlig attack mot Lenin, som han fördömde som en ”Maximilien Robespierre” och en ”slarvig advokat” och anklagade för att vilja upprätta en ”diktatur över proletariatet”. [1] Han bröt snart med mensjevikerna, kom under inflytande av Parvus, en tysk socialdemokrat av rysk härkomst, som inspirerade hans teori om ”permanent revolution”, och återvände till Ryssland för att aktivt delta i 1905 års revolution. Vid 26 års ålder blev han den siste ordföranden i den kortlivade Petersburg-sovjeten och visade sin förmåga att påverka och behärska en arbetarmassa. Efter en offentlig rättegång som stärkte hans anseende i revolutionära kretsar tillbringade han ytterligare en kort period i Sibirien, men flydde i tid för att delta i partiets femte kongress i London 1907. Från denna tid fram till 1917 försökte han konsekvent inta en position ”utanför fraktionerna” och kämpade för att förena bolsjeviker och mensjeviker i namn av en ”allmän partilinje”. Trotskijs syn på den kommande revolutionens natur var nu mycket närmare bolsjevikernas än mensjevikernas. Men medan mensjevismen alltid var flytande och öppen för kompromisser, hade bolsjevismen under Lenins ledning hårdnat till en rigid doktrin som inte tolererade någon avvikande åsikt och behandlade de som förkastade någon del av den som fiender. I praktiken innebar detta att Trotskij oftare hamnade i konflikt med bolsjevikerna, och i synnerhet med Lenin, än med mensjevikerna.[2] Det faktum att Lenin och Trotskij vid denna tid, var och en på

[1] Se *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, vol. 1, s 33. [Ryska revolutionen 1917-1923, del 1, s 20.]
[2] Trotskij själv noterade senare detta fenomen: ”Men samtidigt förde den konciliationistiska [försonliga] linjen mig till än skarpare konflikt med bolsjevismen, eftersom Lenin, till skillnad från mensjevikerna, obarmhärtigt avvisade konciliationismen och var tvungen att göra detta.” (L. Trotskij, *Permanentnaja Revolutsija* (Berlin, 1930), s. 49). [Den permanenta revolutionen, s 27.]

sitt sätt, redan var de två framträdande figurerna i den ryska socialdemokratiska rörelsen, och att det inte fanns någon mensjevik av jämförbar kaliber som kunde ta emot Trotskijs angrepp, bara fördjupade och skärpte skillnaderna mellan dem.

Åren 1907–1914 gav upphov till en rik litteratur av kontroverser och ömsesidiga anklagelser mellan de rivaliserande ledarna, vilket senare bidrog till att skapa en tradition av grundläggande oförenlighet mellan Lenins och Trotskijs läror. Det var under denna period som meningsskiljaktigheterna mellan dem om ”permanent revolution” och böndernas roll, som, vilket det senare visade, aldrig var mer än skillnader i betoning, i kontroversens hetta blåstes upp till principiella skillnader, och denna period gav också upphov till den rikliga litteratur av ömsesidiga smädelser[1] som spelade en så framträdande roll i senare kontroverser. Krigsutbrottet 1914 medförde ingen omedelbar mildring av antipatin mellan dem. Trotskij tillbringade två år av kriget i Paris, där han tillsammans med Martov redigerade en rysk antikrigstidning, *Nasje Slovo*, till vilken Lunatjarskij, Rjazanov, Lozovskij, Tjitjerin, Radek och Rakovskij regelbundet eller sporadiskt bidrog. Trotskij stod nu i partiets extrema vänsterflygel. Hans syn på kriget skilde sig mer i form än i sak från Lenins. Men hans eklekticism och vilja att samarbeta med mensjevikerna gjorde att han fortfarande stod långt från bolsjevikerna, och hans stränga internationalism gjorde honom oförsonlig mot den kompromiss som Lenin var beredd att göra med principen om nationell självbestämmanderätt. I slutet av 1916 utvisades Trotskij från Frankrike och tillbringade de första tre månaderna av 1917 i New York. Han blev genast medlem i en vänstergrupp, där Bucharin och Kollontaj var ledande figurer, och skribent i gruppens tidskrift *Novyj Mir*. Han förolämpade uppenbarligen Kollontaj, som skrev till Lenin att ”Trotskijs ankomst stärkte högerflygeln vid våra möten” och hade fördröjt godkännandet av Zimmerwaldprogrammet; och detta brev provocerade fram det sista av Lenins personliga utbrott mot Trotskij (”Vilket svin Trotskij är!”), som senare så friskt utnyttjades av Trotskijs fiender.[2] När februari-revolutionen bröt ut reste han till Ryssland och efter en lång internering av de brittiska marinstyrkorna i Halifax, Nova Scotia, nådde han slutligen Petrograd i maj 1917. Lenin bemötte honom först ”lite reserverat, försiktigt”.[3] Men från det ögonblick då Trotskij beslutade sig för att gå med i bolsjevikpartiet och acceptera dess organisation och disciplin, försvann svårigheterna. Under de kritiska månaderna 1917 var Trotskij helt överens med Lenin: vid denna tid har det, som Lenin skrev, ”inte funnits någon bättre bolsjevik”.[4] Trotskijs erfarenhet och prestige som ledare för Petrogradsovjeten 1905 var ovärderlig, och han spelade den största enskilda rollen under organiseringen av *kuppen* i oktober 1917. Dess lysande framgång och Trotskijs efterföljande arbete med rekrytering och organisering av Röda armén gjorde honom i världens ögon till Lenins jämbördige partner: namnen ”Lenin och Trotskij” nämndes alltid i samma andetag när man talade om den ryska revolutionen. Inom partiet kunde man inte förneka honom rollen som Lenins främste medhjälpare. Det är sant att Trotskij fortsatte att ha meningsskiljaktigheter med Lenin under denna period – om Brest-Litovsk, om framryckningen mot Warszawa, om fackföreningarnas förhållande till staten, för att bara nämna de mest kända. Men det var också rättvist att påminna om de tillfällen då han hade stått på Lenins sida mot andra partiledare – i opposition mot en koalition i november 1917, till stöd för anställningen

---

[1] Se *The Bolshevik Revolution, 1917-1923,* vol. 1, s 73-74. [Ryska revolutionen 1917-1923, del 1 s 36-37]
[2] Lenin, *Sotjinenija*, xxix, s 290 [*Collected Works* vol 35, s 285-287]. Utdraget ur Kollontajs brev finns i *Proletarskaja Revoljutsija*, nr 5, 1935, s. 39. I sin egen redogörelse för sin vistelse i New York (L. Trotskij, *Moja Zjizn* (Berlin, 1930), i, s 310-312) [Mitt liv, s 175-176], skriver Trotskij nedlåtande om Bucharin och Kollontaj, men nämner inga politiska meningsskiljaktigheter. Det faktum att han och Bucharin återvände till Ryssland via olika vägar kan tyda på att de inte hade någon nära personlig relation.
[3] L. Trotskij, *Moja Zjizn* (Berlin, 1930), ii, s 61. [Mitt liv, s 212]
[4] Se *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, vol. 1, s 109, not 1. [Ryska revolutionen 1917-1923, del 1, s 61 not 14. Äv. Mitt liv, s 206]

av ”specialister” i Röda armén, till försvar för monopolet på utrikeshandeln, i opposition mot tvångsåtgärderna mot Georgien 1921–1922. Sådana växlingar mellan enighet och oenighet mellan lojala partimedlemmar var fullt möjliga under denna period. Lenins kritik i testamentet av Trotskijs ”alltför stora självsäkerhet” och ”benägenhet att lägga alltför stor vikt vid frågornas rent administrativa sida”, uppvägdes av erkännandet av honom som ”personligen ... den mest kompetente personen i den nuvarande centralkommittén”[1] och innebar inte det minsta tvivel på hans lojalitet och hängivenhet.

Trotskijs ställning i partiet ifrågasattes först när Lenin blev oförmögen att utöva sitt ämbete och när Trotskijs rivaler gick samman för att blockera hans potentiella anspråk på att efterträda Lenin. Han själv konstaterade att ”kampen mot ’trotskismen’ påbörjades i samband med Lenins död”,[2] även om han inte förstod orsaken till detta. När Lenin försvann från scenen blev det snabbt uppenbart hur mycket av Trotskijs styrka som berodde på Lenins aktiva stöd. Han hade visserligen anhängare bland partiets gräsrötter, men de andra partiledarna var hans obevekliga fiender. Det som nu ledde till hans fall var inte fientligheten mot hans politik, utan mot hans person. Det skulle vara närmare sanningen att säga att Trotskijs politik mellan 1924 och 1927 misskrediterades på grund av att han förespråkade den, snarare än att han misskrediterades för att ha förespråkat en oacceptabel politik. Han gjorde misstag, men misstag som skulle ha glömts bort om de begåtts av andra visade sig vara ödesdigra för honom. Det var hans bakgrund, hans världsbild och hans personlighet som var det verkliga målet för attackerna och de verkliga orsakerna till hans nederlag. En granskning av dessa kommer att kasta ett indirekt men betydelsefullt ljus över denna periods historia.

Av alla bolsjevikledarna var Trotskij den mest västerländske och den minst specifikt ryske. Han föddes i en judisk familj långt över fattigdomsgränsen och med vissa intellektuella ambitioner, i en del av Ryssland där antisemitismen var utbredd under den period då han växte upp, utbildad i en skola som var en tysk stiftelse och där hälften av eleverna på hans tid fortfarande var tyskar. Han kan knappast ha undgått vissa kanske omedvetna fördomar mot allt ryskt. I kontrast till detta hade han en ”idealiserad bild av världen utanför – av Västeuropa och Amerika”,[3] dit miljontals av hans landsmän, däribland en stor andel judar, skulle emigrera under de två decennierna före 1914. Han själv kom till Västeuropa i den lättpåverkade åldern av tjugotre år – som flykting från den ryska polisen. Men det Ryssland som Trotskij framför allt reagerade mot var hans ungdoms bonde-Ryssland. Den mogne Trotskij var helt och hållet en stadsmänniska. Staden var symbolen för allt progressivt: ”kapitalismens historia”, skrev han 1906, ”är historien om landsbygdens underordnande under staden”.[4] Alla ryska marxister trodde på det västerländska kapitalistiska samhällets ekonomiska överlägsenhet och på den primitiva ryska bondekonomins efterblivenhet: alla ryska marxister reagerade mot den slavofila myten. Men Trotskij visade särskild iver i att framhålla det ryska bidragets obetydlighet till civilisationen. I statsmannakonsten hade Ryssland ”inte kommit längre än till tredje klassens imitationer av hertigen av Alba, Colbert, Turgot, Metternich eller Bismarck”. Inom filosofi och samhällsvetenskap hade Ryssland gett världen ”ingenting, ett stort noll”.[5] Till och

---

[1] Se *The Interregnum, 1923-1924*, s. 266. [Mellan Lenin och Stalin, s 145.]
[2] *Bjulleten Oppozitsii* (Paris), nr 27 (mars 1932), s 2. [Öppet brev till CEK, s 3]
[3] L. Trotskij, *Moja Zjizn* (Berlin, 1930), i, s 64, 114. [Mitt liv, s 72] Trotskij förnekade varje form av nationellt judiskt medvetande: ”Jag är inte jude utan internationalist”, sade han vid ett tillfälle till en judisk delegation (G. Ziv, *Trotskij: Charakteristika* (N.Y., 1921), s 46). Men han var fullt medveten om konsekvenserna av sitt judiska ursprung i en rysk miljö, och 1917 avvisade han ett förslag om att han skulle utnämnas till chef för inrikesdepartementet med motiveringen att utnämningen av en jude till en sådan post skulle ”ge våra fiender ett ytterligare vapen” (L. Trotskij, *Moja Zjizn* (Berlin, 1930), ii, s 62-63) [Mitt liv, s 213].
[4] L. Trotskij, *Itogi i Perspektivi* (2:a uppl. 1919), s 43 [Resultat och framtidsutsikter, s 24].
[5] Trotskij, *Sotjinenija*, xx, s 330, 337. Artikeln är från 1912 och står i stark kontrast till Lenins artikel från 1914, Om storryssarnas nationalstolthet: ”Vi är fyllda av nationalstolthet, och just därför hatar vi *särskilt vårt*

med Trotskijs beundran för den ryska litteraturens klassiker hade en europeisk prägel; Karatajev i *Krig och fred* var, enligt honom, ”den minst begripliga typen för den europeiske läsaren och i vilket fall den som förefaller honom mest främmande” av Tolstojs karaktärer.[1] Hela revolutionens idé var för Trotskij oskiljbar från den europeiska civilisationens inflytande på det efterblivna Ryssland:

> Revolutionen innebär väsentligen folkets slutgiltiga brytning med det asiatiska, med sextonhundratalet, med det Heliga Ryssland, med ikoner och med kackerlackor. Den innebär inte en återgång till tiden före Peter, utan tvärtom, den innebär en hela folkets gemenskap med civilisationen och ett återuppbyggande av civilisationens materiella grunder helt i linje med folkets intressen.[2]

Att söka frälsning i väst var Rysslands revolutionära öde. I april 1916 fördömde Trotskij fortfarande ”den nationella och revolutionsmessianska stämning som föranleder en att se den egna nationalstaten som förutbestämd att leda människosläktet mot socialismen.”[3]

Den tydligt västerländska prägeln på Trotskijs tänkande hjälper till att förklara varför han före 1914 kände sig mer hemma bland de mer västerländska mensjevikerna än bland bolsjevikerna. Men han var också den ende av alla ryska socialdemokrater som under denna period uppnådde goda personliga relationer med socialdemokraterna i Västeuropa. Kontakten med Parvus gav honom hans första inträde i tyska partikretsar. Mellan 1907 och 1914 gjorde hans position utanför de två ryska fraktionerna honom till den bästa tolkaren av ryska partifrågor för västeuropeiska socialister, som delade hans otålighet inför de dogmatiska finesserna i den ryska partistriden. I Berlin var han en flitig gäst i Kautskys hem, där han träffade andra tyska partiledare, däribland veteranen Bebel, och han var den ende ryssen vars bidrag välkomnades av *Vorwärts* och *Neue Zeit*.[4] I Wien var han vänskapligt förenad med de österrikiska socialistledarna.[5] Han utvecklade vid denna tid ett stort intresse för västvärldens konst, litteratur och intellektuella strömningar. Genom Joffe, som gick i psykoanalys hos Adler, hade han i alla fall en ytlig kännedom om Freuds verk.[6] I Paris 1915 och 1916 lärde han känna de franska ledarna för den extrema vänstern. Efter Kominterns grundande förblev han länge, tack vare dessa personliga kontakter, den främste auktoriteten i relationerna med det franska partiet. Inom det ryska partiet gjorde han sig till förkämpe för sådana förment västerländska dygder som ordningssinne och punktlighet.[7] Om Lunatjarskij 1905 slogs av att Trotskij var ”ovanligt elegant och ståtlig, till skillnad från oss andra”,[8] om besökare i Moskva under hans storhetstid ofta noterade hans ”eleganta” klädsel och en amerikansk beundrare beskrev honom som

---

trälbundna förflutna”.

[1] Trotskij, *Sotjinenija*, xx [Kultura starogo mira], s 252. [Leo Tolstoj: poet och rebell]

[2] L. Trotskij, *Literatura i Revolutsija* (1923), s 68. [Artikeln ”Revolutionens litterära ‘medlöpare’” i *Litteratur och revolution*]

[3] *Nasje Slovo*, 12 april 1916, citerat i I. Deutscher, *The Prophet Armed* (1954), s 238 [Den väpnade profeten s 142]; en fras i Lenins avskedsbrev till de schweiziska arbetarna i mars 1917 verkade vara ett svar på denna iakttagelse: ”Det är inte speciella egenskaper utan endast speciella historiska betingelser som för *en viss, kanske mycket kort tid* gjort Rysslands proletariat till banbrytare för hela världens revolutionära proletariat” (*Sotjinenija*, xx, s 68) [Avskedsbrev till de schweiziska arbetarna.]

[4] Lenin klagade 1912 över att ”Trotskij är chef för *Vorwärts*”, vars utrikesredaktion leddes av ”Hilferding, Trotskijs vän” (Lenin, *Sotjinenija* (4:e uppl.), xxxv, s 11). [*Collected Works* vol. 35, s 34-35]

[5] Czernin berättar att Victor Adler sa till honom på kvällen före hans avresa till Brest-Litovsk: ”Du kommer säkert att komma bra överens med Trotskij” (O. Czernin, *In the World War* (1919), s 234: passagen är märkligt nog utelämnad i den tyska utgåva som publicerades samma år).

[6] Trotskij, *Sotjinenija*, xxi [Kultura perechodnogo perioda.], s 423-432. [Kultur och socialism]

[7] År 1920 lyckades han tydligen, med Lenins stöd, få igenom ett dekret om punktlig närvaro vid möten och kommittémöten med böter för sena ankomster: resultaten blev små (Trotskij, ibid. xxi, s 700.

[8] A. Lunatjarskij, *Revoljutsionnye Siluety* (1923), s 20 [Revolutionära silhuetter, s 23]. Denna skiss publicerades vid en tidpunkt då det redan var möjligt att kritisera Trotskij utan att det var obligatoriskt att förolämpa honom; den är den bästa i volymen.

”mycket borgerlig”,[1] var detta ett annat sätt att säga att Trotskij föredrog europeiska konventioner, utan att påverka vare sig Lenins proletära keps eller Stalins ryska blus. Att beskriva Trotskij som den mest europeiske och Stalin som den minst europeiske av de tidiga bolsjevikledarna är att ange en av de bakomliggande orsakerna till oförenligheten mellan dem. I ett parti där män med liten eller ingen erfarenhet av västvärlden gradvis kom till makten efter Lenins död, var Trotskijs västerländska livsstil och tankesätt en isolerande faktor. Även om det bidrog till det stöd han inledningsvis fick i de flesta västliga kommunistpartier, vändes det snabbt mot honom i det ryska partiet. Partiets centralkommittés resolution från januari 1925, som fällde domen över honom, beskrev trotskismen som ”en förfalskning av kommunismen som närmar sig den ’europeiska’ modellen av pseudo-marxism, dvs. i sista hand den ’europeiska’ socialdemokratin”.[2]

En annan egenskap placerade Trotskij i motsats till Stalin. Av de ursprungliga bolsjevikerna var det bara Stalin, och kanske Zinovjev, som inte var framstående intellektuella; de övriga (och detsamma gällde nästan alla mensjeviker) var idémänniskor, vilka naturligt tog till det skrivna ordet och skulle ha känt sig obekväma med alla handlingar som inte kunde motiveras med teoretiska argument. Men i detta avseende höjde sig Trotskij över dem alla.[3] Ingen i partiet kunde mäta sig med honom när det gällde ren intellektuell kraft. Hans förutseende av farorna med personlig diktatur i partiet i sin pamflett från 1904, hans analys av revolutionens framtida förlopp i *Resultat och framtidsutsikter* från 1906, hans diagnos av de olika, men karakteristiska, sprickorna i både mensjevikernas och bolsjevikernas ideologiska rustning i artikeln från 1909[4] – allt detta var extraordinära exempel på skarp insiktsförmåga. De mer prövande förhållandena i det politiska ansvaret efter 1917 visade ingen nedgång i intellektuell kraft, även om de framhävde vissa brister i denna egenskap i den praktiska politiken. Debatten om Brest-Litovsk fann Trotskij i den välbekanta positionen att försöka bygga en plattform mitt emellan två motstridiga grupper. Formeln ”varken krig eller fred” var en briljant och genial improvisation. Dess tillämpning var ett vågspel som nästan lyckades. Men slutsatsen kan vara att det inte är ett tecken på högsta statsmannakonst att ta sådana risker i en sådan situation. Under de följande åren var Trotskij vid ett anmärkningsvärt antal tillfällen den förste att utarbeta och lägga fram politiska linjer som så småningom antogs, ibland efter att han hade fördömts för att ha försvarat dem. Han var, såvitt man kan bedöma, den förste förespråkaren för NEP – i alla fall inom partiet – ett år innan den antogs. Han var förespråkare för industrialisering och planering vid en tidpunkt då dessa fördömdes av partiledningen som destruktiva för NEP och för ”länken” till bönderna. Upprätthållandet av arbetsarméer och ”förstatligandet” av fackföreningarna, som avvisades med kraft när han föreslog dem, genomfördes, i sak om inte i form, flera år senare. Men denna rad av misslyckanden – eller framgångar som kom i fel tid – tyder på Trotskijs grundläggande svaghet som ansvarig politiker. Han hade en orubblig, ibland nästan övernaturlig, uppfattning om sin tids sociala och ekonomiska trender och om den politik som en dag skulle krävas för att ta hänsyn till dem.

---

[1] M. Eastman, *Portrait of a Youth* (1926), s 15, 31. [Finns på MIA: Leon Trotsky: The Portrait of a Youth]
[2] *VKP(B) v Rezoljutsijach* (1941), i, s 636 [eng. Resolution of the Central Committee of the R.C.P.]. Enligt Stalin, *Sotjinenija*, viii, s 295 [*Works* vol 8, ”The Social-Democratic Deviation in our Party”, s 308], var resolutionen utarbetad av Zinovjev; Bela Kun, vid denna tid Zinovjevs talesman, hävdade i sin artikel mot Trotskij i december 1924 att Trotskij alltid hade ”lutat åt västeuropeisk marxism i taktiska och organisatoriska frågor” (*Pravda*, 19 december 1924).
[3] I exil skrev Trotskij om sig själv: ”Strävan att studera har aldrig lämnat mig, och jag har många gånger i mitt liv känt att revolutionen hindrade mitt systematiska arbete.” (L. Trotskij, *Moja Zjizn* (Berlin, 1930), i, s 15 [Mitt liv, s 22]). Orden bör inte tas alltför bokstavligt: de skulle knappast ha skrivits under höjdpunkten av Trotskijs politiska verksamhet. Men de står i skarp kontrast till Lenins *obiter dictum* om kontrasten mellan ”teori” och ”liv” (se *The Bolshevik Revolution, 1917-1925*, vol. 1, s 35-36 [Ryska revolutionen 1917-1923, del 1, s 15]).
[4] För pamfletten från 1904 (*Våra politiska uppgifter*) [Våra politiska uppgifter], se ovan; för de andra två, se *The Bolshevik Revolution 1917-1925*, vol. 1, s 69-71 [Ryska revolutionen 1917-1923, del 1 s 34-35]

Men han saknade den överlägsna politiska känsla för takt och timing som stora statsmän är begåvade med. När han väl hade diagnostiserat behovet av handling saknade han tålamodet att vänta tills tiden var mogen. Han saknade förmågan att manipulera människor och forma situationer i den riktning han ansåg nödvändig. Han hade mycket av den vanliga bristen hos intellektuella i politiken: intolerans mot de hårda realiteterna under utövandet av politisk makt.

Det var Trotskijs ställning i partiet som den framstående västerlänningen och den framstående intellektuelle som mer än någon specifik fråga om doktrin eller politik skiljde honom från Lenin. Lunatjarskij sammanfattade skillnaden i det skarpa och provocerande omdömet att Trotskij var en mer ortodox marxist än Lenin.[1] Om marxismen i första hand betraktas som en rigid analys av motsättningarna i det kapitalistiska systemet och det borgerliga samhället, och först i andra hand som ett handlingsprogram, om dess ekonomiska och så kallade ”deterministiska” element upphöjs över dess politiska och voluntaristiska aspekter, då var Trotskij den bättre marxisten; och denna tolkning av marxismen, som kan stödjas av många passager av Marx själv, är i stort sett den som har dominerat i väst. Men detta var inte den tolkning som under Lenins ledning dominerade i den bolsjevikiska revolutionen. Lenin tillförde tolkningen av Marx’ lära en flexibilitet och anpassningsförmåga som var främmande för Trotskijs inställning, men som förmodligen är nödvändig för varje tillämpning av teori i praktiken. Både Lenin och Trotskij tyckte om att åberopa historien. Men medan Lenin var fullt medveten om nödvändigheten av att forma historiens gång efter sitt program, tenderade Trotskij att behandla historien som en objektiv verklighet som var tillgänglig för intellektuell analys och som var tvungen att rättfärdiga denna analys i handling om analysen var korrekt. Massorna var genom sin spontana handling verkställare av historiens lagar: bolsjevikrevolutionens väsen var ”först och främst historien om massornas våldsamma inträde på den scen där de själva avgör sina öden.”[2] Från denna domstol fanns ingen möjlighet till överklagande. Trotskij förvisade sina besegrade motståndare till historiens soptipp. Men därmed berövade han sig själv alla verkliga svar när han i sin egen nederlagsstund fann sig själv förvisad till samma öde. Hans självbiografi och många av hans senare skrifter kretsade kring den plågande frågan varför han besegrades, varför massorna inte reste sig till hans stöd – frågor som för honom endast kunde besvaras med något analysfel. Han misslyckades uppenbarligen med att besvara dem, till vare sig sin egen eller läsarens belåtenhet. Det är betydelsefullt att han i de avslutande meningarna i sin självbiografi sökte ”tröst” i ett citat, inte från Marx, utan från sin gamle fiende Proudhon – inte i en analys av historien, utan i en trotsig gest mot den.

Det unika i Trotskijs politiska öde var nära sammanflätat med hans personlighet. Den egenskap som Lenin kallade ”självförtroende” och som andra utan omsvep betecknade som arrogans isolerade honom bland sina jämlikar. En bekant från hans tidiga år skrev i en fientlig men insiktsfull skiss om hans önskan att ”höja sig över alla, vara överallt och alltid först” som den ”grundläggande egenskapen” i hans karaktär, och detta gav hans revolutionära övertygelser en sträng och nästan omänsklig ton som skiljde dem från Lenins lika intensiva men känslomässigt varmare övertygelser:

> Revolutionen och hans aktiva ”jag” sammanföll. Allt som låg utanför hans ”jag”, och därför inte intresserade honom, existerade inte för honom.
>
> Arbetarna intresserade honom som nödvändiga redskap för hans verksamhet, för hans revolutionära arbete; hans kamrater intresserade honom som ett medel med vars hjälp han utövade sin revolutionära verksamhet. Han älskade arbetarna, han älskade sina kamrater i organisationen, för i dem

[1] A. Lunatjarskij, *Revoljutsionnye Siluety* (1923), s 27 [Revolutionära silhuetter, s 28]
[2] L. Trotskij, *History of the Russian Revolution* (engelsk översättning), i (1932), s 15 [Ryska revolutionens historia del 1, s 1]

> älskade han sig själv.[1]

Mellan 1903 och 1917 fortsatte han att agera ensam, och när revolutionens logik och Lenins personlighet 1917 gjorde honom till bolsjevik, upphörde inte hans isolering. Det fanns mer än ett korn av sanning i Kamenevs senare hån att Trotskij ”gick in i vårt parti som en individualist, som trodde och fortfarande tror, att det i revolutionens grundläggande fråga inte är partiet, utan han, kamrat Trotskij, som har rätt”.[2] För Trotskij tycktes till och med den marxistiska historieförståelsen få en personlig prägel och kretsa kring hans egen roll på den historiska scenen. Till skillnad från Lenin som inte ”någonsin tar ett steg tillbaka och betraktar sig själv, han tänker aldrig ens på vad eftervärlden ska säga om honom”, skrev Lunatjarskij, så ”är Trotskij tveklöst ofta böjd att ta ett steg tillbaka och betrakta sig själv. Trotskij är mån om sin historiska roll” och eftersträvar ”att ta plats i mänsklighetens minne med en gloria som genuin revolutionär ledare”.[3]

Efter Trotskijs fall skyndade sig många som en gång hade lovordat och smickrat honom att förtala och fördöma honom. Men det finns samtida bevis på de andra ledarnas ambivalenta inställning till honom och deras avundsjuka på hans auktoritet och prestige: ingenting annat kan förklara den snabbhet och lätthet med vilken koalitionen mot honom bildades när Lenin drog sig tillbaka från scenen. ”Kanske var han mer fruktad än älskad – det är möjligt”, skrev en fransk kommunist, vars redogörelse för ett besök i Moskva 1921 publicerades med ett förord av Trotskij, ”men hans inflytande är enormt”.[4] ”Jag älskar Trotskij, men jag är rädd för honom”, skrev den dåvarande rimsmidaren Demjan Bednyj lite senare.[5] Angelica Balabanov, fällde en hårdare dom:

> Hans arrogans är lika stor som hans begåvning och förmåga, och det sätt på vilket han utövar den i personliga relationer skapar ofta en distans mellan honom och hans omgivning som utesluter både personlig värme och alla känslor av sympati och ömsesidighet.[6]

Lunatjarskij hänvisade till Trotskijs ”nonchalanta, nedlåtande sätt att tala till folk” och noterade att ”hans oerhörda arrogans och oförmåga eller ovilja att visa mänsklig vänlighet eller omtanke om personer” dömde honom till ”en speciell ensamhet” i partiet: ”han hade i verkligheten inget helhjärtat stöd alls”. [7]

En specialist utan partitillhörighet som hade god insyn i ledarna vid denna tid observerade skarpt Trotskijs isolering:

> Vid alla sammankomster av dessa gamla bolsjeviker förblev Trotskij en främling. ... Trotskij tvingade dem att respektera honom, att lyssna till varje ord han sa. Ändå kände de bittert agg mot honom, eller var åtminstone missnöjda och avundsjuka när Lenin ansåg det lämpligt att offentligt visa Trotskij respekt.[8]

---

[1] G. Ziv, *Trotskij: Charakteristika* (N.Y., 1921), s 12.
[2] *Leniniszm ili Trotskizm* (1924), s 47 [*Leninism or Trotskyism?*: III.Trotsky in the Party.]
[3] A. Lunatjarskij, *Revoljutsionnye Siluety* (1923), s 27 [Revolutionära silhuetter, s 28-29]
[4] A. Morizet, *Chez Lènine et Trotski* (1922), s 108; tre år tidigare hade den lättpåverkade fransmannen Sadoul hänvisat till Trotskijs ”mefistofeliska, skrämmande mask” (A. Sadoul, *Lettres sur la Revolution Bolchevique* (1919), s 396).
[5] *Pravda*, 11 januari 1924.
[6] A. Balabanov, *My Life as a Rebel* (engelsk översättning 1938), s 176.
[7] A. Lunatjarskij, *Revoljutsionnye Siluety* (1923), s 20-21 [Revolutionära silhuetter, s 23-25]. I sina memoarer om Lenin jämförde Gorkij Trotskij med Lassalle och beskrev honom som ”med oss, men inte av oss” (M. Gorky, *Days with Lenin* [engelsk översättning, utgiven utan år – 1932?], s 57). Med tanke på Gorkijs egen ställning låter passagen något ironisk: den förekom inte i den ursprungliga versionen av memoarerna i *Russkij Sovremennik* (Berlin), i (1924), s 229–244.
[8] S. Liberman, *Building Lenin's Russia* (Chicago, 1945), s 78.

Det var lätt för Lenin, den obestridde ledaren, att bortse från Trotskijs plötsliga och snabba befordran och glömma hans tidigare meriter i beundran för hans nuvarande förtjänster. Det var svårare för de avundsjuka gamla bolsjevikerna som kände att en inkräktare hade ersatt dem både i auktoritet och i Lenins gunst. Trotskij verkar aldrig ha insett de nackdelar som hans sena inträde i partiet medförde. Hans beteende framhävde dem. Hans enastående insatser för partiet och Lenins generösa erkännande av dessa var ett tillräckligt pass till framgång; han sökte inget annat. Han såg ingen anledning att försona sig med sina fiender och rivaler och ökade tanklöst deras antal.

Det var utan tvekan denna mänskliga brist som Lenin hade i åtanke när han i sitt testamente skrev om Trotskijs förkärlek för ”den rent administrativa sidan av saker och ting”. Hans förmåga som administratör var näst intill lika stor som hans intellektuella kapacitet. Framgången för oktoberkuppen 1917 berodde till stor del på hans organisatoriska geni; skapandet av Röda armén var hans största bedrift, och alla avdelningar som administrerades eller övervakades av Trotskij var förebilder i effektivitet. Detta var inte allt som hans begåvning omfattade. Han var förmodligen revolutionens största talare. Inför en begränsad och informerad partiförsamling var hans välstuderade retoriska effekter mindre effektiva än Lenins direkta enkelhet, och Stalin underströk detta när han missade den ”enkla och mänskliga” touchen i Trotskijs framställning av leninismen.[1] Men Trotskijs ibland extravaganta uppträdande dolde inte, som hos Zinovjev, en intellektuell tomhet eller en svag inre övertygelse. Den sprang ur en våldsam, okontrollerbar passion, och i sin förmåga att röra en stor publik med sin passionerade vältalighet stod Trotskij över alla sina samtida. Men den store intellektuelle, den store administratören, den store talaren saknade en egenskap som var nödvändig – i alla fall under den ryska revolutionens förhållanden – för en stor politisk ledare. Trotskij kunde hetsa massorna att hylla och följa honom. Men han hade ingen talang för ledarskap bland jämlikar. Han kunde inte förankra sin auktoritet bland kollegor genom blygsam övertalningsförmåga eller genom att visa förståelse för åsikter som kom från människor med lägre intellektuell kapacitet än han själv. Han tålde inte dumma människor och anklagades för att inte kunna tolerera rivaler. Där Lenin var överlägsen misslyckades Trotskij fullständigt.

Således beseglade det politiska klimatet under denna period, i kombination med hans egna karaktärssvagheter, Trotskijs öde. Självsäker, högdragen och distanserad bland sina kollegor, säker på sin egen överlägsenhet och omedveten om eller föraktfull inför de upprörda känslorna hos dem som kände sig överskuggade av honom,[2] kände han inget behov av att försvara sig mot de mäktiga krafter som samlats mot honom. När han hänvisade till de andra ledarnas första attacker mot honom vintern 1923–1924, skryter han nonchalant med att han inte hade läst ”något av detta”. [3] Han gjorde inga försök, förrän det var alldeles för sent, att organisera sina vänner eller splittra sina fiender. Trotskij hade ingen politisk instinkt i snävare bemärkelse, ingen känsla för situationen, ingen känsla för maktens hävstänger. Det var denna brist som gjorde honom blind, under åren före revolutionen, för betydelsen av Lenins insisterande på en rigorös organisation, och som efter revolutionen gjorde honom politiskt underlägsen både Lenin, som han överträffade på många områden, och Stalin, som han överträffade på nästan alla. Men ännu mer än dessa personliga brister bidrog händelseutvecklingen till hans nederlag. Som intellektuell förlorade han fotfästet i en tid då teorin började tappa i värde, då det politiska livet kretsade kring empiriska lösningar på aktuella praktiska problem och balansen mellan motstridiga fraktioner och intressen upprätthölls genom skickliga politiska

---

[1] Stalin, *Sotjinenija*, viii, s 276.
[2] Trotskij kommenterade föraktfullt den fördel som hans likgiltighet i detta avseende gav Stalin: ”Närhelst jag därefter råkade trampa personlig förkärlek, vänskap eller fåfänga på tårna, samlade Stalin noga ihop alla de personer vars tår jag hade trampat på.” (L. Trotskij, *Stalin* (N.Y., 1940), s 289 [Stalin del 2, s 37]).
[3] M. Eastman, *Since Lenin Died* (1925), s 94. [Efter Lenins död. s 38]

manövrer. Som helhjärtad och obotlig västerlänning var han malplacerad i en tid då en återgång till den ryska nationella traditionen listigt blandades med revolutionens landvinningar. Som revolutionär in i märgen var han en malplacerad figur i en tid som (felaktigt) verkade vara på väg mot konsolidering och stabilisering. Som individualist, vars tidigare motsträvighet mot partidisciplinen var oförglömd och oförlåtlig, var han misstänkt i ett parti som hyllade kollektivt ledarskap och var besatt av Bonaparte-spöket. Trotskij var en revolutionens hjälte. Han föll när den heroiska tiden var över.

Zinovjev

Grigorij Jevgenjevitj Zinovjev (ursprungligt namn Radomylskij) föddes 1883 i Elisabetgrad (omdöpt till Zinovjevsk 1924) i en judisk småborgerlig familj, där fadern var ägare till en liten mjölkgård. Han undervisades hemma och gick aldrig i skola eller på universitet. Han verkar ha varit den minst välutbildade av de bolsjevikiska ledarna, med undantag för Stalin, och han var den minst framgångsrika av dem alla när det gällde att hantera människor. Från femton års ålder försörjde han sig först som lärare, sedan som kontorist i ett företag. Vid sekelskiftet blev han aktiv med att organisera strejker och 1902 reste han utomlands till Berlin, Paris och Bern. I början av 1903 träffade han Plechanov och Lenin i Schweiz och efter partiets kongress samma år skickades han tillbaka till Ryssland som partiarbetare. Vid denna tid började hans hälsa svikta; han diagnostiserades med hjärtfel och reste återigen utomlands. 1906 var han tillbaka i Petersburg och bedrev agitation bland metallarbetarna; han deltog som delegat i partiets femte kongress i London 1907 och valdes in i partiets centralkommitté. Året därpå arresterades han, men frigavs på grund av dålig hälsa och återvände till Schweiz.[1] Från denna tid blev han Lenins nära medarbetare och lärjunge. Han verkar ha varit den ende bolsjeviken som stod vid Lenins sida i Paris i januari 1910 i opposition mot kompromisspolitiken med mensjevikerna och mot upprätthållandet av det enade partiets centralkommitté,[2] och han förtjänade utan tvekan ledarens tacksamhet för detta. Pragkonferensen 1912 gjorde honom till medlem av den nya helbolsjevikiska partistyrelsen, och året därpå flyttade han med Lenin till Galizien. När Kamenev återvände till Petersburg 1914 för att redigera *Pravda*, stannade Zinovjev kvar som Lenins främste medarbetare och följde hans öde under hela kriget. Zinovjev och Lenin uppträdde som gemensamma författare på titelsidan till en pamflett med titeln Socialismen och kriget, som publicerades på ryska i Schweiz 1915 och snabbt översattes till tyska och franska, samt till en artikelsamling, *Mot strömmen*, som publicerades i Schweiz på tyska 1916 och i en rysk version i Petrograd 1918.[*]

Zinovjev hade därför redan en särskild ställning i partiet när han återvände till Petrograd med Lenin i det förseglade tåget i april 1917. Liksom de andra ledande bolsjevikerna var han först chockad av Lenins aprilteser, men anslöt sig snabbt till dem. Han gick under jorden tillsammans med Lenin i juli 1917 och återvände med honom till Petrograd i oktober. Detta blev en vändpunkt i Zinovjevs karriär. Han anslöt sig till den försiktige Kamenev i motståndet mot Lenins förslag om ett omedelbart maktövertagande. Mindre konsekvent än Kamenev, eller mer ovillig att bränna sina broar, avgick han inte tillsammans med honom från partiets centralkommitté, men efter att konflikten hade avslöjats i den partioberoende tidningen *Novaja Zjizn* drabbades han av Lenins vrede i samma utsträckning som Kamenev. Tio dagar efter maktövertagandet avgick Zinovjev tillsammans med Kamenev och tre andra medlemmar

---

[1] Ovanstående uppgifter är hämtade från den auktoriserade biografin i *Entsiklopeditjeskii Slovar' Russkogo Bibliografitjeskogo Instituta Granat,* xli, i (odaterad [1927]), Prilozjenie, spalterna 143-149.

[2] Se *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, Vol. 1, s 62 [Ryska revolutionen 1917-1923, del 1, s 30]

[*] Artikelsamlingen innehöll ett förord (Preface to the Collected articles *Against the Stream*), samt följande 3 artiklar: Andra internationalens sammanbrott, En fransk socialists ärliga stämma och *Imperialism och socialism i Italien* (eng. Imperialism and Socialism in Italy)

ur centralkommittén på grund av Lenins motstånd mot en koalitionsregering med SR. När de ställdes inför ett ultimatum från Lenin var Zinovjev den ende av de fem som omedelbart tog tillbaka sitt uttalande och återtog sin plats i kommittén. Dessa händelser förläts och glömdes i stor utsträckning av partiet. Men de lämnade intryck av en grundläggande feghet under en högljudd yta. Zinovjev drog sig undan ansvaret för beslutsamma handlingar, men drog sig lika mycket undan konsekvenserna av att fortsätta sin opposition.

Att Zinovjev inte innehade någon viktig regeringspost var en slump och inte en nedsättande kommentar om hans ställning i partiet. Han var partiets huvudtalesman i fackföreningarnas centralråd och ordförande vid de första fackföreningskongresserna. Detta var början på hans speciella förbindelse med Petrograd, centrum för metallindustrin som utgjorde den bolsjevikiska kärnan i fackföreningsrörelsen. I mars 1918 uttalade han sig kraftigt mot förslaget att flytta huvudstaden och partiets högkvarter till Moskva,[1] och när detta beslutades över hans huvud fick han i uppdrag att stanna kvar i Petrograd som chef för partiets organisation där. Men snart väntade nya uppgifter på honom. Hans insatser i Zimmerwald-organisationen under kriget gjorde honom till ett självklart val för att upprätthålla kontakterna med vänsteranhängare utomlands, och hans arbete på detta område kulminerade i utnämningen till ordförande för den nybildade Kommunistiska internationalen i mars 1919 – en position med enorm prestige i bolsjevikiska kretsar vid en tidpunkt då världsrevolutionen tycktes vara nyckeln till framtiden. Under hela denna tid var Zinovjev Lenins lojala hantlangare och orubblig anhängare av hans politik, vilket utplånade minnet av hans tillfälliga avvikelser hösten 1917. När Lenin blev oförmögen att utöva sitt ämbete på grund av sjukdom och Trotskij vägrade kandidera till den vakanta posten, bildades nästan spontant ett triumvirat. Eftersom Kamenev var för blygsam och Stalin för försiktig för att aspirera på den högsta positionen, blev Zinovjev genom allmän enighet dess ledande medlem. Han höll huvudtalet vid partiets tolfte kongress i april 1923 och återigen vid den trettonde kongressen i maj 1924 efter Lenins död.

Zinovjev var således den ledande figuren i partiet under den korta men viktiga mellanperiod som omfattade de sista månaderna av Lenins sjukdom och tiden omedelbart efter hans död; och det är delvis på grund av denna omständighet som Zinovjev framstår som initiativtagare till många olycksbådande händelser i partiets historia. Zinovjev var mer ansvarig än någon annan för att etablera kulten kring leninismen och konventionen att absolut trohet mot Lenin var den viktigaste och oumbärliga kvalifikationen för ledarskap i partiet. Detta var naturligt, eftersom hans egen nära relation till Lenin var hans främsta tillgång och källan till hans prestige i partiet. Han uppfann, eller var den första att offentligt använda, ordet ”trotskism” som ett skällsord. Han skapade omedvetet ett ödesdigert prejudikat i partidoktrinen när han vid partiets trettonde kongress uppmanade Trotskij att inte bara underkasta sig majoritetens beslut utan också erkänna att han hade fel. Han initierade, utan tvekan i grov imitation av Lenin, praxisen att fördöma varje avvikelse från den rådande partiortodoxin som mensjevism.

Zinovjevs framträdande som partiets faktiske ledare och Lenins potentiella efterträdare gjorde hans hittills dolda svagheter tydliga.[2] Han hade ingen förståelse för politiska eller ekonomiska frågor och föredrog tal framför handling. De ekonomiska beslut som fattades hösten 1923 var påtvingade och i allmänhet försenade, och det finns inga bevis som kopplar Zinovjev till dem. Som de 46:s plattform* visade, kände partiet starkt av avsaknaden av ekonomiskt ledarskap. Den tyska revolutionens sammanbrott samma höst var ännu mer betydelsefullt. Zinovjev lyckades kanske tillfälligt lägga skulden på Radek och Brandler, men nederlaget kunde på

[1] L. Trotskij, *Moja Zjizn*, (Berlin, 1930), ii, s 74 [Mitt liv, s 219].
[2] Den samtida domen i A. Lunatjarskijs *Revoljutsionnye Siluety* (1923), s 32, att han ”har otvivelaktigt överträffat mångas förväntningar” var ett mästerverk av takt. [Revolutionära silhuetter, s 33]
* Denna plattform finns i Om vänsteroppositionen, s. 12ff.

lång sikt bara sänka Kominterns och dess ordförandes anseende. Ännu viktigare var att Zinovjev inte förstod något av politisk makt eller ledarskap, och han saknade den medfödda takt som ibland följer med oskuld. Han var klumpig i alla sina handlingar och avslöjade sina kort innan det var dags att spela dem. Hans ambition att ta över Lenins mantel var så naivt uppenbar att hans fåfänga blev löjlig. Han drog på sig det största hatet i kampanjen mot Trotskij och lät Stalin skörda frukterna. Han hade inte heller några organisatoriska talanger. När han försökte motverka Stalins växande makt, rasade den partiapparat i Leningrad som han hittills varit obestridd herre över, och lämnade honom hjälplös inför en motståndare som var oändligt mycket slugare och bättre förberedd för striden.

Ingen ledande bolsjevik under denna period utsattes för så mycket negativ personlig kritik som Zinovjev, eller verkar ha varit så allmänt impopulär. Ingen av dem väckte så lite personlig respekt. Zinovjevs intellekt var skarpt, men politiskt oskolat. Jämfört med sina medtriumvirer saknade han Kamenevs skarpsinne och Stalins handlingskraft. Vid partiets fjortonde kongress klagade Molotov över att Kamenev åtminstone ”försökte lägga fram ett fullständigt system av åsikter”, medan Zinovjev nöjde sig med högtravande fraser som inte innehöll ”något nytt, något bestämt, något klassinnehåll”;[1] och det träffade mitt i prick. Stalin beskrev vid samma tillfälle hans inställning som ”vingleri” och ”hysteri och inte politik”.[2] Trotskij skrev om hans ”oundvikliga vacklan”.[3] Zinovjev lyckades aldrig uppnå vare sig djup övertygelse eller djup förståelse, och denna medfödda ytlighet, bland män som behandlade doktrinens finesser med passionerat allvar, gav honom ett föga avundsvärt rykte om att vara opålitlig och skrupelfri. Det verkade ofta som om det inte fanns någon princip som han inte var beredd att offra i stundens hetta för politisk opportunism eller personlig vinning. När han attackerades övergav han snabbt sina positioner eller försvarade dem utan mod eller värdighet. Vid partiets fjortonde kongress i [18-31] december 1925, när han kämpade för sitt politiska liv som ledare för en opposition som ifrågasatte grundvalarna för partiets politik, fann han det nödvändigt att be om ursäkt för sin djärvhet när han framförde sina argument:

> Om våra kamrater i centralkommittén och centrala kontrollkommissionen hade sagt att detta inte borde göras i fredens intresse, skulle vi inte ha gjort det. De sa till oss att det inte fanns några invändningar.[4]

Och denna brist på innerlig allvar framhävdes av en ådra av fåfänga och självbelåtenhet som präglade både hans litterära stil och hans personliga uppträdande: Bucharin hånade honom vid samma tillfälle ironiskt med hans ”epokgörande böcker”.[5] Suchanov, revolutionens journalist, tillskrev Zinovjev ”de välkända egenskaperna hos katten och haren”,[6] [Paul] Levi, den uteslutna KPD-ledaren, beskrev honom som ”en idiot med europeisk ryktbarhet”[7] En häcklare vid den fjortonde kongressen avbröt hans protester om oskuld med utropet ”Stackars får!”[8] Angelica Balabanov skrev många år senare att Zinovjev var ”efter Mussolini ... den mest avskyvärda person jag någonsin träffat”.[9] Ingen annan bolsjevikisk ledare blev, inte ens av sina värsta fiender, fördömd med så brännande förakt.

---

[1] *XIV S"ezd Vsesoyuznoi Kommunistitjeskoi Partii (B)* (1926), s 473.
[2] Stalin, *Sotjinenija*, vii, s 378. [*Works* vol 7, s 388; Stalin; svenska: *Centralkommitténs politiska verksamhetsberättelse på SUKP (b):s fjortonde kongress*, Moskva 1955, s 136 (Slutord)]
[3] L. Trotskij, *Moja Zjizn* (Berlin, 1930), ii, s 273 [Mitt liv, s 315].
[4] *XIV S"ezd Vsesoyuznoi Kommunistitjeskoi Partii (B)* (1926), s 556.
[5] Ibid. s 138.
[6] N. Suchanov, *Zapiski o Revolyutsii*, iv (Berlin, 1922), s 322.
[7] I ett förord, daterat den 28 december 1924, till L. Trotzki *1917: Die Lehren der Revolution* (tysk översättning 1925) [Levi: Inledning till Trotskijs "Oktobers lärdomar", s 2]
[8] *XIV S"ezd Vsesoyuznoi Kommunistitjeskoi Partii (B)* (1926), s 556.
[9] A. Balabanov, *My Life as a Rebel* (engelsk översättning 1938), s 243-244,

Dessa domar, som inte alla avkunnades efter Zinovjevs fall, väcker frågan hur Zinovjev om än under en kort period, kunde spela en så framträdande och viktig roll i parti- och statsangelägenheter. Hans meriter som Lenins närmaste medarbetare och lärjunge under exiltiden, hans berömmelse i hela Europa, bland både vänner och fiender, som ordförande för Kominterns exekutivkommitté, och hans våghalsiga vilja att efter Lenins sammanbrott ta på sig ansvar som andra drog sig undan, ger en delvis men otillräcklig förklaring. En observatör som såg honom tillsammans med Lenin under kriget beskrev hans förmåga att arbeta dag och natt med att skriva ”tidningsartiklar, cirkulär till partivänner, resolutioner, broschyrer – allt som Lenin ansåg nödvändigt”, och även om ”det han skrev varken var djupt eller originellt” var det alltid användbart. Zinovjev ”rörde sig således i en värld av verbala konstruktioner” och levde ett ”blodlöst pappersliv” utan någon verklig förståelse för vad som var på gång.[1] Det är utan tvekan olyckligt för Zinovjevs rykte att hans enastående talang inte var något som lätt gick i arv. Han hade ”en tenorröst som var omfångsrik och med en ovanlig resonans.”[2] och var allmänt erkänd som en imponerande talare som kunde spela på masspublikens känslor. Han tycks ha haft mycket av sin auktoritet inom partiet att tacka denna egenskap för. Kanske var höjdpunkten i hans karriär det fyra timmar långa tal han höll på tyska vid det tyska oberoende socialdemokratiska partiets kongress i Halle i oktober 1920, som övertygade majoriteten av partiet att gå samman med KPD.[3] Men hans stil var bombastisk och repetitiv, och även hans bästa tal förlorade sin verkan i tryck. Hans talarkonst tycktes kräva applåder och beundran som bakgrund. Under de senare åren, när han försökte försvara en minoritetsåsikt inför en fientlig publik, svek hans retoriska geni honom. Under ogynnsamma förhållanden visade han sig vara en betydligt mindre formidabel debattör än Kamenev eller Trotskij. Efter Lenins död blev snart Zinovjevs berömmelses tomhet uppenbar, och den fortsatta vacklan som följde på hans fall berövade den tragedins värdighet.

Kamenev

Lev Borisovitj Kamenev (ursprungligt namn Rozenfeld) föddes i Moskva 1883. Hans far var en skicklig mekaniker, utbildad vid Tekniska institutet i Petersburg, som arbetade som lokförare på järnvägen mellan Moskva och Kursk. Kort efter sonens födelse flyttade han till Vilna, där han fick anställning på en lokal spikfabrik, och 1896 till Tblisi (förut: Tiflis), där han arbetade som järnvägsingenjör. Kamenev började sin skolgång i Vilnius och avslutade den på gymnasiet i Tblisi. Trots att han 1900 blev relegerad från skolan för kontakter med revolutionära grupper och för att ha läst olaglig litteratur, lyckades han komma in på Moskvas universitet, där han studerade juridik. Han arresterades 1902, skickades tillbaka till Tblisi ”under polisövervakning” och flydde utomlands. Han anslöt sig till en rysk socialdemokratisk grupp i Paris och träffade Lenin. Under denna tid gifte han sig med Trotskijs syster Olga. Efter partikongressen 1903 skickades han tillbaka till Ryssland som partiarbetare och var aktiv i Petersburg, Moskva och Tblisi, där han var en av organisatörerna av partiets första ”Kaukasiska kommitté”. Efter flera arresteringar och frigivningar for han 1908 åter utomlands igen där han under de följande fem åren, tillsammans med Zinovjev, förblev Lenins närmaste medarbetare. I början av 1914 skickades han tillbaka till Petersburg för att ta ansvar för partitidningen *Pravda*.[4]

---

[1] O. Blum, *Russische Köpfe* (1923), s 109.
[2] A. Lunatjarskij, *Revoljutsionnye Siluety* (1923), s 30 [Revolutionära silhuetter, s 32]; Emma Goldman, ett ovänligt vittne, ansåg honom vara ”slapp och svag” och hans röst ”ungdomlig, hög och utan charm” (E. Goldman, *Living my Lift* (1932), ii, s 732).
[3] Se *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, vol. 3, s 221. [Ryska revolutionen del 3, s 130]
[4] De flesta av ovanstående uppgifter är hämtade från den auktoriserade biografin i *Entsiklopeditjeskii Slovar Russkogo Bibliografitjeskogo Instituta Granat*, xli, i (n.d. [1927]), Prilozjenie, spalterna s 162-168.

Det som hittills hade skiljt Kamenev från andra ledande bolsjeviker var ett milt och försonligt temperament och en ovilja att gå till ytterligheter. Det enda tillfället under denna period då han avvek från Lenins åsikter var när han vid det sista mötet i det enade partiets centralkommitté i Paris i januari 1910 aktivt arbetade för den kompromiss som på ett osäkert sätt bevarade partiets enhet.[1] Separerad från Lenin av kriget visade han snabbt samma benägenhet att kompromissa i ett mer besvärligt sammanhang. I november 1914 arresterades de ledande bolsjevikerna i Petrograd *en masse* vid en hemlig konferens, och vid rättegången i februari 1915 tog Kamenev och några av de andra åtalade offentligt avstånd från Lenins förespråkande av nationellt nederlag. Deras eftergivenhet räddade dem inte, och Kamenev tillbringade de följande två åren i Sibirien. När han i mars 1917 återvände till Petrograd tillsammans med Stalin intog han en position på partiets högerflygel och trädde fram som förespråkare för nationellt försvar och villkorlig anhängare av den provisoriska regeringen. Han höll fast vid denna hållning efter Lenins återkomst och var den ende bolsjeviken som öppet ifrågasatte ”aprilteserna” i *Pravda*. Med Zinovjev och Stalin nu fast på Lenins sida fortsatte han sin opposition vid partiets aprilkonferens. Hans nederlag där satte punkt för hans motstånd. Han följde troget partilinjen under hela sommaren och arresterades tillsammans med Trotskij i juli när Lenin och Zinovjev gick under jorden. I alla viktiga frågor som uppstod förespråkade Kamenev instinktivt måttfullhet och kompromisser, och han höll fast vid sin ståndpunkt tillräckligt länge för att undgå anklagelser om ren svaghet eller opportunism. Men han saknade verklig självständighet i karaktären och intellektet och gav alltid efter för opinionen omkring sig.

Detta mönster upprepades två gånger under hösten 1917. Kamenev, som denna gång till en början stöddes av Zinovjev, motsatte sig maktövertagandet, avgick från centralkommittén och försökte framföra sina åsikter inför partiet. Men utan att kunna få ytterligare stöd, våldsamt fördömd av Lenin för avslöjandet i *Novaja Zjizn*, hotad med uteslutning ur partiet och slutligen övergiven av Zinovjev, gav han efter och återgick till sin partilojalitet. Drygt en vecka efter maktövertagandet motsatte sig Kamenev och Zinovjev, tillsammans med tre andra medlemmar av partiets centralkommitté, ett beslut att inte söka koalition med andra partier och avgick den 4/17 november 1917, efter att ha ställts inför ett ultimatum från centralkommitténs majoritet. Kamenev avgick också från posten som ordförande för VTsIK [Allryska centrala exekutivkommittén], som nu övergick till Sverdlov. Två dagar senare tog Zinovjev tillbaka sitt uttalande och återinsattes. Men Kamenev och de tre andra höll fast vid sin ståndpunkt i ytterligare tre veckor, under vilka en överenskommelse faktiskt nåddes om vänster-SR:s deltagande i regeringen. och när de slutligen ansökte om återinsättning avslog centralkommittén deras begäran den 29 november/12 december 1917. Det verkar dock ha funnits en allmän vilja att glömma denna olyckliga episod och låta de skyldiga återuppta sitt arbete i partiet och regeringen. Kamenev ingick i Brest-Litovsk-delegationen under den första delen av förhandlingarna, och höll då, enligt Trotskij, ”med om min formulering när vi var i Brest-Litovsk, men anslöt sig till Lenin när han återvände till Moskva”.[2] I januari 1918 sändes han på uppdrag till Storbritannien och Frankrike och deltog inte i den senare fasen av Brest-Litovsk-förhandlingarna eller i diskussionerna inom partiet om ratificeringen av fördraget.

Från denna tid till slutet av Lenins aktiva liv förblev Kamenev en trogen lärjunge och avvek inte längre från partilinjen. Han omvaldes till partiets centralkommitté 1919 och innehade under dessa år flera regeringsposter. Men det viktigaste tecknet på hans höga ställning i partiet var hans position som chef för Moskvas partiorganisation och ordförande för Moskva-

[1] För denna kompromiss, se *The Bolshevik Revolution, 1917-19*23, vol. 1, s. 62 [Ryska revolutionen 1917-1923, del 1, s 30]; Suchanovs påstående att Kamenev en gång var mensjevik (N. Suchanov, *Zapiski o Revoljutsii*, iv (Berlin, 1922), s 322) verkar osant och kan vara baserat på denna episod.
[2] L. Trotskij, *Moja Zjizn* (Berlin, 1930), ii, s 122. [Mitt liv, s 242].

sovjeten. När Lenin blev oförmögen att utöva sitt ämbete accepterades han utan tvekan som medlem av det styrande triumviratet. Intellektuellt stod han över sina båda kolleger, men i handling visade han sig vara den minst effektiva av de tre, eftersom han varken hade Zinovjevs ambition och självförtroende eller Stalins överlägsna politiska skicklighet. En stark personlig antipati mot Stalin drog honom närmare Zinovjev, med vilken han hade långvariga band. Han tog en ledande roll i kampanjen mot Trotskij, om än kanske med en viss skamkänsla, eftersom han vid ett tillfälle protesterade mot att anklagelser om ”småborgerlig avvikelse” skulle tas personligt eller tolkas som att ”vi anklagar den eller den kamrat som vi anser ha fel för att vara en representant för småborgerligheten”.[1] Motståndets styrka inom Moskvas partiorganisation hösten 1923 undergrävde Kamenevs anseende: det var uppenbart att hans ledarskap inte hade varit tillräckligt för att upprätthålla partidisciplinen. Han bidrog troligen med en stor del av den intellektuella ammunitionen till den ”nya oppositionen” 1925, och han var den ende som hade modet att öppet gå emot Stalin. Hans tal för oppositionen vid partiets fjortonde kongress [december 1925] var det bästa i hans karriär.[*] Men den framträdande rollen tillföll Zinovjev, och Kamenev följde under resten av sin karriär Zinovjevs ledning till sin egen förnedring och undergång. Det enda tillfälle under dessa senare år då han tycks ha tagit initiativet var också karakteristiskt: han bidrog i hög grad till att påskynda försoningen mellan Zinovjev och Trotskij sommaren 1926.

De styrande är eniga om att Kamenev var en mycket intelligent och bildad man med vänligt sätt. Han var en utmärkt talare och en adekvat, om än inte briljant, offentlig talare. Han skötte med heder uppgiften att övervaka den första samlingsutgåvan av Lenins skrifter; Lenin ska ha ansett honom vara en ”skicklig politiker”, men tvivlat på hans förmåga som administratör.[2] Kamenev var en man med uppriktiga övertygelser, som var anmärkningsvärt fria från inslag av personlig ambition eller politisk kalkyl. Men dessa egenskaper hade också en baksida. Måttfullhet var alltid Kamenevs ledstjärna, även när han hävdade sina övertygelser. Snart nåddes en punkt då det inte längre verkade värt att försvara dem, delvis på grund av bristande övertygelse om riktigheten i sitt eget omdöme, delvis på grund av en beredvillighet att ge efter för påtryckningar från vänner och kollegor. Molotov hånade honom för hans vana att ta upp frågor ”för diskussion” och sedan överge dem när han mötte motstånd, som en svag person som inte står för sina åsikter.[3] Kamenev hade varken önskan eller förmåga att leda människor: han saknade en klar vision av det mål han skulle ha lett dem mot. Han behövde en ledare, och denna svaghet förenade slutligen hans öde med en man som var mindre intelligent, mindre rättfram och i alla avseenden mindre attraktiv än han själv.[4]

Bucharin

Nikolaj Ivanovitj Bucharin var yngre än alla andra erkända ledare 1917, som aldrig betraktade honom som helt jämbördig och behandlade honom med en viss kärleksfull nedlåtande attityd. Han föddes i Moskva 1888, både hans far och mor var lärare. Fadern var matematiker med bred litteraturkunskap och beskrivs av sin son som ”en mycket opraktisk person i vardagen”. Bucharin var till sin härkomst mer utpräglat intellektuell än någon annan av de ledande bolsjevikerna. Han var en briljant elev i skolan, läste illegal litteratur, kom i kontakt med marxismen och gick med i det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet 1906. Samma år hjälpte han tillsammans med Ilja Ehrenburg till att organisera en strejk på en stövelfabrik. Han

---

[1] L. Kamenev, *Stat'i i Rechi*, x (1927), s 257.

[*] [Ett kort utdrag ur hans tal (23/12) finns i International Press Correspondence Vol 6, No. 7, January 22, 1926, s 91]

[2] L. Trotskij, *Moja Zjizn* (Berlin, 1930), ii, s 216. [Mitt liv, s 287]

[3] *XIV S"ezd Vsesoyuznoi Kommunititjeskoi Partii (B)* (1926), s 484-485.

[4] N. Suchanov, *Zapiski o Revoljutsii*, ii (Berlin, 1922), s 243, ger en bra karaktärsskiss av Kamenev.

studerade vid Moskvas universitet, arresterades, släpptes och arresterades på nytt, men lyckades slutligen fly utomlands 1910. Han engagerade sig i partiarbetet, träffade Lenin i Krakow 1912 och befann sig i Wien när kriget bröt ut 1914. Han utvisades av de österrikiska myndigheterna, tillbringade en tid i Schweiz och fortsatte hösten 1915 till Sverige och Norge, för att slutligen i oktober 1916 komma till USA. Därifrån återvände han efter februari-revolutionen 1917 via Japan och Sibirien till Petrograd.[1] Medan de andra bolsjevikledarna var förföljda och gömda spelade Bucharin och Stalin huvudrollerna vid partiets sjätte kongress i augusti 1917. Bucharin blev nu medlem av partiets centralkommitté – en position som han innehade utan avbrott fram till 1929. I december 1917 blev han redaktör för *Pravda* och återupptog tjänsten året därpå efter ett kort avbrott på grund av sitt engagemang i vänster-oppositionen under Brest-Litovsk-perioden.

Bucharin vann sitt rykte i partiet som teoretiker snarare än som praktisk politiker, och denna upptagenhet av doktriner gjorde att han under hela sin karriär motsatte sig kompromisser som dikterades av opportunism och drev honom till extrema positioner. Världskriget 1914 inspirerade honom att analysera imperialismen, för vilken Hilferdings *Finanzkapital*, publicerad 1910[*], utgjorde en naturlig utgångspunkt. Hilferding hade skildrat utvecklingen av den privata företagskapitalismen till ett system av nationell finanskapitalism, där expansiva och självhävdande nationer var de nya maktfaktorerna och där klassmotsättningarna inom nationen hade överskuggats av konflikter mellan nationerna. Kriget övertygade Bucharin om att detta system representerade ett stadium i kapitalismens utveckling – det nya fenomenet imperialism – där kapitalismen hade blivit oförenlig med ytterligare expansion av produktionen och därmed beseglat sin egen undergång. Konkurrensen om exportmarknader, råvarumarknader och kapitalinvesteringsområden var ”bara tre aspekter av ett och samma fenomen: konflikten mellan produktivkrafternas tillväxt och de ’nationella’ begränsningarna av produktionsorganisationen”.[2] Moralen var att dessa nationella begränsningar oundvikligen skulle bryta samman och att kapitalets internationalisering skulle bli det sista steget i kapitalismens dödskamp. Artikeln som uttryckte dessa åsikter publicerades i en kollektiv partibok som gavs ut i september 1915 under titeln *Kommunist*, till vilken Lenin också bidrog, och som uppenbarligen fick Lenins stöd.[3]

Men Bucharin drog slutsatser av sin tes som snabbt förde honom i konflikt med Lenin. Bucharins analys av imperialismen ledde honom till en position av ovillkorlig fientlighet mot nationalstaten. Om nationen var en föråldrad och därför reaktionär politisk form, var varje form av nationell politik en styggelse för den sanna marxisten. På denna grund hade Bucharin motvilligt accepterat Lenins politik med ”nationell defaitism”, och i november 1915 utarbetade Pjatakov, Jevgenija Bosj och Bucharin, som då befann sig i Stockholm, en ”platt–form” åtföljd av teser om den nationella frågan, där de angrep Lenins stöd för nationell självbestämmanderätt som ”utopiskt” och ”skadligt”.[4] Året därpå återkom han i en ytterligare artikel till sin analys av den nationella kapitalismen. Varje ”utvecklat nationellt system” under

---

[1] Ovanstående uppgifter är hämtade från Bucharins självbiografi i *Entsiklopeditjeskii Slovar' Russkogo Bibliografitjeskogo Instituta Granat*, xli, i (o.å., [1927]), Prilozjenie, spalterna 51–56.

[*] Hilferdings arbete finns i engelsk översättning: Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capitalist Development

[2] N. Bucharin, *Mirovoe Chozjaistvo i Imperializm* [Världsekonomin och imperialismen] (1918), s 65.

[3] Lenin skrev ett förord till en reviderad upplaga av artikeln som skulle publiceras som pamflett i Petrograd sommaren 1917, men förordet gick förlorat när den provisoriska regeringen gjorde en razzia mot partiets tryckeri. Broschyren kom slutligen ut, utan Lenins förord, men med ett förord av Bucharin daterat den 25 november 1917, under titeln *Mirovoe Chozjaistvo i Imperializm* (1918); citatet ovan är hämtat från denna utgåva. [För en engelsk översättning, med Lenins förord, se Imperialism and World Economy]

[4] För en översättning av teserna, se O. H. Gankin och H. H. Fisher, *The Bolsheviks and the World War* (Stanford, 1940), s 219–223.

kapitalismen hade nu blivit ”en statskapitalistisk trust”. Trots att det var på modet att beskriva detta system som ”statssocialism” var det i själva verket ”statskapitalism”, och det skulle leda till ”den fulländade formen av den imperialistiska rövarstaten” – en ny Leviatan, i jämförelse med vilken ”Thomas Hobbes fantasier skulle framstå som barnleksaker”. Arbetarna hade inget annat val än att bli ”ett enkelt bihang till statsapparaten” eller att förstöra den fullständigt genom att upprätta en proletär diktatur, vars slutgiltiga mål var att avskaffa sig själv. När Bucharin lämnade in denna artikel för publicering i en samling partiuppsatser, avvisade Lenin den.[1] Förhållandena blev spända, och i oktober 1916, när han lämnade Norge för USA, skrev Bucharin ett karakteristiskt brev till Lenin i Schweiz:

> I alla fall ber jag om en sak: om ni måste polemisera etc., håll en ton som inte tvingar fram en brytning. Det skulle vara mycket smärtsamt för mig, mer smärtsamt än jag kan bära, om ett gemensamt arbete, även i framtiden, skulle bli omöjligt. Jag har den största respekt för er och ser er som min revolutionära lärare och älskar er.[2]

Men när, efter Bucharins avgång, en förkortad version av den stötande artikeln publicerades under pseudonym i den internationella ungdomsrörelsens tidskrift,[3] kom Lenin med en skarp replik. Genom att fördöma staten i abstrakta termer och ignorera statens betydelse som ett verktyg för att störta bourgeoisin hade Bucharin misslyckats med att skilja mellan marxistiska och anarkistiska synsätt på staten och hamnat i en ståndpunkt som gränsade till anarkism.[4]

Redan före februarirevolutionen hade skillnaderna mellan Lenin och Bucharin minskat. Lenin grubblade över Kautskys och de tyska socialdemokraternas svek mot den socialistiska saken, som han tillskrev deras dyrkan av nationalstaten och planerade den essä som några månader senare tog form som *Staten och revolutionen*, med tonvikt på marxismens slutgiltiga förkastande av staten. Detta gjorde honom mindre avog mot Bucharins anarkistiska tendenser. I februari 1917 skrev han till Kollontaj, som då befann sig i New York tillsammans med Bucharin:

> Jag håller på att förbereda (har nästan materialet klart) en artikel om frågan om marxismens förhållande till staten. Jag har kommit fram till slutsatser som är ännu skarpare mot Kautsky än mot Bucharin. ... Bucharin är mycket bättre än Kautsky, men Bucharins misstag kan *förstöra* hans ”rättfärdiga sak” i kampen mot kautskismen.[5]

När Bucharin anlände till Petrograd i början av sommaren 1917 var Krupskajas ”första ord” till honom: ”V. I. bad mig säga till dig att han inte längre har några meningsskiljaktigheter med dig i statsfrågan”.[6] Bucharin saknade dock Lenins flexibilitet att manövrera i föränderliga situationer. Vid partiets sjätte kongress i augusti 1917, där han (medan de viktigaste ledarna höll sig gömda) var en av de främsta talesmännen, förutspådde han ”ett heligt krig i proletariatets namn” och förklarade att den enda vägen ut ur det imperialistiska kriget var ”en internationell proletär revolution, hur många offer den än må kosta oss”.[7] I den långa kontroversen i partiets centralkommitté under Brest-Litovsk-förhandlingarna var han en ivrig förespråkare av ”revolutionärt krig” och motsatte sig både Lenins förespråkande av kapitulation

---

[1] Det publicerades så småningom i en förkortad form (slutsatsen hade gått förlorad) i *Revoljutsija Prava: Sbornik*, i (1925), s 5-32, med en förklarande anmärkning av Bucharin; citaten ovan är hämtade från denna version.
[2] *Bolsjevik*, nr 22, 30 november 1932, s 88.
[3] *Jugend-Internationale*, nr 6, 1 december 1916, s. 7–9; om denna tidskrift, se *The Bolshevik Revolution, 1917–1923*, vol. 3, s. 398. [Ryska revolutionen del 3, s 236 ff]
[4] Lenin, *Sotjinenija,* xix, s 295–296. [*Collected Works* vol 23, s 163-166: The Youth International]
[5] Ibid, xxix, 291. [*Collected Works* vol 35, s 285-286]
[6] *Revoljutsija Prava: Sbornik*, i (1925), s 5; källan är Bucharin, men det finns ingen anledning att tvivla på uppgiften.
[7] *Sjestoi S”ezd RSDRP(B)* (1934), s 101.

till tyskarna och Lenins vilja att acceptera hjälp från de kapitalistiska västmakterna.[1] Bucharins syn på staten kom återigen under attack från Lenin på våren 1918, när han hänsynslöst föreslog att man i partiprogrammet skulle införa en beskrivning av ”den utvecklade socialistiska ordningen i vilken det inte finns någon stat”.[2] Och när han ungefär samtidigt publicerade en entusiastisk recension av Lenins *Staten och revolutionen* anklagade Lenin honom för att ha fastnat i alla de stycken som angrep staten och inte längre var aktuella, och för att ha ignorerat de stycken som talade om behovet av att skapa ”kommunens stat” för övergångsperioden.[3] Bucharin var den mest inflytelserika figuren i gruppen ”vänsterkommunister” som under våren 1918 förde en kampanj mot sådana eftergifter för borgerliga principer och metoder som bildandet av industrikarteller med stöd av privat kapital, anställning av specialister och införandet av enmansledning i industrin; och han ifrågasatte Lenins uppfattning om ”statskapitalism”, som han ansåg oförenlig med proletariatets diktatur.[4] Han avvisade också, återigen tillsammans med Pjatakov, Lenins kompromiss med den borgerliga principen om nationell självbestämmanderätt och föreslog att den skulle ersättas med parollen ”självbestämmande för arbetarna”.[5]

Bucharin var en av dem som entusiastiskt välkomnade krigskommunismens politik, inte bara som nödåtgärder dikterade av inbördeskrigets behov, utan som milstolpar på vägen från kapitalism till socialism. Denna syn återspeglades i hans viktigaste teoretiska verk från dessa år, *Övergångsperiodens ekonomi*, och detta, tillsammans med hans populära läroböcker *Kommunisternas program* och *Kommunismens ABC* (den senare skriven tillsammans med Preobrazjenskij och översatt till många språk), gav honom ett bestående rykte som partiets ledande teoretiker. Alla dessa verk präglades av en stark strimma av utopisk optimism. Men före inbördeskrigets slut hade optimismen börjat blekna. Kärnan i krigskommunismen var att ta ut överskott av spannmål från bönderna med andra metoder än penningincitament. Vid skördetiden 1920 stod det klart att den enda tillgängliga metoden var primitivt tvång, och att denna metod fungerade bristfälligt. En artikel av Bucharin i *Pravda* den 1 oktober 1920 visade för första gången att han var tydligt medveten om bondefrågans omfattning och komplexitet. Å andra sidan ledde tron på att ett fullt socialistiskt samhälle med avskaffade ekonomiska incitament snart skulle uppnås till att han accepterade idén om obligatorisk statlig arbetsplikt; detta passade in i den teori som han hade framfört i *Övergångsperiodens ekonomi* om ”arbetarklassens självorganisation ”.[6] I fackföreningskontroversen vintern 1920–1921 allierade han sig med Trotskij, som tycks ha haft starkt inflytande på honom vid denna tid.[7] Han uttalade sig också vid denna tid för strikt partidisciplin i opposition till den demokratisk-centralistiska gruppen (även om många av dess medlemmar var före detta vänster-

---

[1] Efter Lenins död erinrade Bucharin om att båda dessa förslag ”plågade vårt internationella samvete till djupet av våra hjärtan” (N. Bucharin, *Ataka* (1924), s 260).
[2] Se *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, vol. 1, s 252-3. [Ryska revolutionen 1917-1923, del 1, s 223]
[3] Lenin, *Sotjinenija*, xxii, s 488; Bucharins recension publicerades i *Kommunist*, nr 1, 20 april 1918, s 19.
[4] *Ibid*. nr 3, 16 maj 1918, s 8-11. För kontroversen om ”statskapitalism” se *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, vol. 2, s 93-100 [*Ryska revolutionen 1917-1923*, del 2, s 103ff (bokversionen)]; dess återuppblomstring 1925 kommer att diskuteras i del III i nästa volym.
[5] Se *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, vol. 1, s 273.[Ryska revolutionen 1917-1923, del 1, s 133-134]
[6] N. Bucharin, *Ekonomika Perechodnogo Perioda* (1920), s 151 [The Economics of the Transition Period]; för tillämpningen av detta på arbetsplikt, se *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, vol. 2, s 218. [*Ryska revolutionen 1917-1923*, del 2, s 222ff]
[7] Trotskij talade om Bucharins ”allt starkare hängivenhet till mig”, som började i New York 1917, ”fram till 1923, då den ’förvandlades till sin motsats’” (L. Trotskij, *Moja Zjizn* (Berlin, 1930), 1, s 311) [Mitt liv, s 175]; 1922 ”var Bucharin fäst vid mig på sitt typiska ’bucharinska’ sätt, halvt hysteriskt och halvt barnsligt” (ibid. ii, s 207) [a.a. s 284].

kommunister), som förespråkade en lösare central kontroll och en mer ”demokratisk” parti-organisation.[1]

> Moskvaorganisationen [skrev han] måste göras sund. ... Organisatoriskt är det nödvändigt att avlägsna de mest splittrande elementen från alla grupper, att skicka in nya friska krafter av kamrater som inte arbetar i Moskva och att inrätta en fast och affärsmässig Moskva-kommitté som ska arbeta och genomföra partilinjen. Det är självklart att det inte alls är nödvändigt att utesluta kamrater, inte ens de mest extrema oppositionella, som vissa hetsporrar önskar. Men under de nuvarande svåra förhållandena vore det en överdriven lyx för partiet att slösa tid och kraft på diskussioner och tvister.[2]

Bucharin var inte den ende bolsjeviken vars politiska åsikter var i oordning under den svåra period som följde efter inbördeskrigets slut.

Bucharin, liksom majoriteten av partiet, hyllade införandet av NEP som en väg ut ur det dödläge, både i politiken och i det politiska tänkandet, som krigskommunismen tycktes ha lett till. Men han var nu splittrad från de flesta av sina tidigare vänsterkamrater, särskilt från Pjatakov och Preobrazjenskij, som betraktade NEP uteslutande som en reträtt och inte gjorde något försök att dölja sin avsky för den. Förändringen i Bucharins inställning kan delvis tillskrivas Lenins inflytande. ”Hela den efterföljande perioden”, skrev Bucharin om åren efter 1918, ”är en period av växande inflytande på mig från Lenin, som jag mer än någon annan är skyldig för min marxistiska skolning.”[3] Men Bucharin gick karakteristiskt nog längre än sin mästare. Efter att ha omprövat sina idéer med sin vanliga teoretiska konsekvens befann han sig hädanefter i partiets extrema högerflygel. En artikel som han skrev några år senare innehöll vad som uppenbarligen var avsett som ett försvarstal för denna helomvändning under perioden efter NEP:

> I denna självkritiks eld förtärs och försvinner spårlöst *illusionerna* från barndomen, de verkliga förhållandena framträder i all sin nakna nakenhet, och den proletära politiken får ibland en mindre emotionell, men därför mer säker karaktär – en karaktär som håller sig nära verkligheten och därför modifierar denna verklighet desto mer troget.
>
> Ur denna synvinkel innebar övergången till den nya ekonomiska politiken våra illusioners sammanbrott.[4]

Hösten 1922 anslöt sig Bucharin till Sokolnikov under hans förespråkande av att monopolet på utrikeshandeln skulle avskaffas, och blev av Lenin anklagad för ”försvaret av spekulanten, av småbourgeoisien, av de rikaste bönderna mot det industriella proletariatet”.[5] Vid Kominterns fjärde kongress i november 1922 övergav han en annan av sina tidigare käraste övertygelser och trädde fram som försvarare av nationalstaten och av allianser mellan sovjetregeringen och de borgerliga makterna.[6] Vid partiets tolfte kongress i april 1923 ställde han sig, av lojalitet mot den sjuke Lenin, mot triumviratet i Georgienfrågan. Men på samma kongress befann han sig i motsatt läger än Trotskij, där han försvarade böndernas sak och fördömde dem som ville driva igenom en industrialiseringspolitik på deras bekostnad.[7]

---

[1] För denna grupp, se *The Bolshevik Revolution, 1917-1925*, vol. 1, s 202-3 [Ryska revolutionen 1917-1923, del 1, s 106-107].
[2] *Pravda*, 6 november 1920.
[3] *Entsiklopeditjeskii Slovar Russkogo Bibliografitjeskogo Instituta Granat*, xli, i (o.å. [1927l), Prilozjenie, kol. 56. Trotskij skrev långt senare: ”Den naive och nitiske Bucharin vördade Lenin, älskade honom som ett barn älskar sin moder, när han näsvist gick i polemik mot honom, var det inte annat än på sina knän.” (L. Trotskij, *Stalin* (N.Y., 1946), s 380). [Stalin del 2, s 103]
[4] *Bolsjevik*, nr 2, 15 april 1924, s 1.
[5] Se *The Bolshevik Revolution, 1917-1923*, vol. 3, s. 459-460 [Ryska revolutionen del 3, s 272, Lenins kommentar finns i *Collected Works* vol 33, s 455-59: Re The Monopoly Of Foreign Trade]
[6] Se ibid. vol. 3, s. 447. [Ryska revolutionen del 3, s 262]
[7] *Dvenadtsatyi S"exd Rossiiskoi Kommunistitjeskoi Partii (Bolsjevikov)* (1923), s 173-174.

Saxkrisen förstärkte hans sympati för böndernas sak och bekräftade hans orientering mot bönderna. I början av kontroversen om partidemokrati hösten 1923 visade han tecken på att vara kritisk mot den officiella linjen. Men detta markerade slutet på Bucharins vänster-orientering. I december 1923 tog han starkt och beslutsamt ställning mot Trotskij.[1] Från 1924 och framåt var han den främste talesmannen för böndernas intressen, särskilt de välbärgade bönderna, som var de enda man kunde lita på för att producera de säljbara spannmålslager som var nödvändiga för hela ekonomins utveckling: behovet av att blidka bönderna hade för honom företräde framför en snabb industriell utveckling. Han höll fast vid denna åsikt och förblev ledare för den högeroppositionen fram till dess nederlag 1929.

En liknande utveckling skedde när det gällde Bucharins åsikter om världsrevolutionen. I juli 1923 var han, tillsammans med Zinovjev, fortfarande ivrig att sporra de tyska kommunisterna på revolutionens väg.[2] Men chocken över misslyckandet i Tyskland krossade slutligen Bucharins, liksom många andras, tro på den europeiska revolutionens närhet och på väst-världens proletariat. I sin rapport om Kominterns verksamhet vid partiets tolfte kongress i april 1923 hade han för första gången ingående behandlat Asiens revolutionära potential.[3] Grundandet av Bondeinternationalen hösten 1923 öppnade nya perspektiv för tron och bidrog till att väcka nya förhoppningar hos Bucharin om böndernas revolutionära potential.[4] Men denna övergång till nya revolutionära ledare åtföljdes av en viktig förändring i tidsplanen. Från och med Kominterns femte kongress i maj 1924 blev han den främste teoretikern för kapitalismens så kallade ”stabilisering”, och medgav att ”bilden är mycket mer brokig än vi tidigare trott” och såg fram emot en ”övergångsperiod som kanske kommer att vara ganska lång”.[5] Och när han året därpå framträdde som den teoretiska förespråkaren för ”socialism i ett land” stod det klart att detta för Bucharin i alla fall inte längre innebar revolution, utan socialism i samförstånd med bönderna – ”att växa in i socialismen”. Även i denna sista fas av sin intellektuella utveckling förblev Bucharin på många sätt, om än på en annan nivå, trogen utopismen från sina tidiga revolutionära år. Det fanns inget hänsynslöst i Bucharins natur. Han trodde innerligt på revolution genom massornas spontana handlingar – på ”revolutionen underifrån”. När han efter införandet av NEP blev desillusionerad av händelseutvecklingen och insåg att ytterligare framsteg på den revolutionära vägen innebar tvång och framför allt tvång mot bönderna – ”revolution uppifrån” – ryggade han instinktivt tillbaka och nöjde sig med att skjuta revolutionen till en avlägsen framtid hellre än att påskynda den med sådana medel. Bucharin var mer medveten än någon annan av de bolsjevikiska ledarna om det grymma dilemmat mellan mål och medel.

Bucharin hade de flesta av de intellektuellas förtjänster och brister inom politiken. Lenin kallade *Övergångsperiodens ekonomi* för en ”utmärkt bok”, men kritiserade den för brist på faktagrund och konkretion på grund av överdriven filosofisk abstraktion.[6] I sitt testamente beskrev Lenin Bucharin som ”partiets mest värdefulla och största teoretiker”, men nyanserade detta omdöme genom att tillägga att ”hans teoretiska åsikter med största tvivel kan betraktas som fullt marxistiska”, att ”det finns något skolastiskt i honom” och att ”han aldrig har lärt sig, och jag tror aldrig har förstått, dialektiken”. Dessa iakttagelser avslöjar den praktiske politikerns otålighet inför intellektuellas opraktiska rigiditet, och Bucharins åsikter verkar aldrig ha haft någon större betydelse för politiska beslut. Om en utländsk besökare i Moskva

---

[1] För Bucharins omsvängning vid denna tid, se *The Interregnum, 1923-1924*, s 329 [Mellan Lenin och Stalin, s 181ff]
[2] Se *The Interregnum, 1923-1924*, s 194. Mellan Lenin och Stalin, s 105]
[3] Se *The Bolshevik Revolution, 1917-1925*, vol. 3, s 234. [Ryska revolutionen del 3, s 138]
[4] För Bondeinternationalen, se *The Interregnum, 1923-1924*, s 205-7 [Mellan Lenin och Stalin, s 110ff].
[5] *Protokoll: Fünfter Kongress der Kommunistischen Internationale* (utan datum), ii, s 520.
[6] *Leninskii Sbornik*, xi (1929), s 401-402.

1921 hade rätt när han sa att Bucharin ”i Ryssland utnämnts till Lenins efterträdare”,[1] måste detta ha varit en uppfattning hos utomstående som visste lite om de verkliga förhållandena inom partiet. Å andra sidan var Bucharins personliga popularitet oöverträffad: Lenin beskrev honom i sitt testamente med rätta som ”hela partiets favorit”. Vid den fjortonde partikongressen, när hans extrema kulakvänliga ståndpunkt var under allmän attack, hänvisade både Kamenev och Ordjonikidze till honom med det kärleksfulla smeknamnet Buchartjik;[2] och Stalin gjorde en av sina sällsynta utflykter i retoriskt patos när han förklarade att oppositionen vid den fjortonde partikongressen i december 1925 ”kräver kamrat Bucharins blod” och att ”vi inte kommer att ge er det blodet”.[3]

Det som utmärkte Bucharin var en kombination av ideologisk rigiditet och temperamentsmässig formbarhet, vilket gjorde honom till ett lätt verktyg i händerna på mindre målmedvetna och politiskt mer slipade män. När han väl hade övertygats om att en politik var rätt, höll han fast vid den med stor envishet och utan hänsyn till konsekvenserna för andra eller för sig själv. Hans ärlighet var genomskinlig. Ingen kunde kalla Bucharin opportunist eller egoistisk. Men dessa egenskaper, förstärkta av en stark personlig lojalitet, stod till tjänst för alla som kunde övertyga honom om att den föreslagna handlingslinjen stämde överens med hans övertygelser. Lenins omdöme i december 1920 [31/12] var överseende, men bestämt:

> Vi vet mycket väl att varje människa har små svagheter, att även en stor människa har små svagheter, och det gäller också Bucharin. Finns det något litet ord med krusiduller, kan han inte annat än vara för det.[4]

Och igen tre veckor senare [19/1]:

> Vi vet hur mjuk kamrat Bucharin är. Det är en av de egenskaper som får folk att tycka om honom. Vi vet att han har retats för att vara ”mjuk som vax”. Det visar sig att varenda ”principlös” person, varje ”demagog” kan göra vilket intryck de vill på denna ”mjuka vax”. [5]

Eller, som Trotskij skrev i sin självbiografi, med mer än en aning bitterhet:

> Bucharins natur är sådan att han alltid måste vara hängiven någon. Under sådana förhållanden blir han bara förmedlare av någon annans handlingar och tal.[6]

Det var detta mjuka temperament som gjorde det möjligt för Bucharin att efter 1921 gå från ena ytterligheten i partiet till den andra och slutligen gjorde honom till ett lättmanipulerat verktyg i Stalins händer. Till en början tycks han inte ha haft samma avsky för Stalins metoder som till exempel Kamenev, kanske därför att de två männens natur och intressen var så olika att deras vägar aldrig korsades eller kom i konflikt med varandra. Men Bucharins svagheter ledde honom upprepade gånger till uttalanden och handlingar som vid första anblicken är svåra att förena med den positiva bedömning som vanligtvis görs av hans karaktär. Att Stalin, som inte hade några intellektuella anspråk och var uppenbart likgiltig för logik, skulle ha fällt sina motståndare med sofistikerade och oärliga argument är mindre chockerande än att finna sådana argument i munnen på Bucharin, som måste ha varit väl medveten om deras kvalitet. Han kastade sig inte bara med glädje in i triumviratets kampanj mot Trotskij, utan svarade också i en bitter kontrovers med sin gamle medhjälpare Preobrazjenskij på en väl avvägd och seriös ekonomisk analys med både undvikande och grovt

---

[1] A. Morizet, *Chez Lèinine et Trotski* (1922), s 63.
[2] XIV *S"exd Vsesoyussnoi Kommunistitjeskoi Partii (B)* (1926), s 223, 269.
[3] *Ibid*. s 504-505; avsnittet är av uppenbara skäl utelämnat från talet i Stalin, *Sotjinenija*, vii, s 384.
[4] Lenin, *Sotjinenija*, xxvi, s 68-69 [Om fackföreningarna, om den nuvarande situationen och om kamrat Trotskijs misstag, s 5)
[5] Lenin, *Sotjinenija*, xxvi s 93 [Krisen i partiet, s 5]
[6] L. Trotskij, *Moja Zjizn* (Berlin, 1930), i, s 311. [Mitt liv, s 175]

demagogiska uttalanden.[1] Det var i samma anda som han 1925 lät sig bli Stalins språkrör och intellektuella högra hand för att krossa Zinovjev och Kamenev, och senare den förenade oppositionen.

Om inte dessa händelser hade varit förspelet till Bucharins egen undergång och gjort honom till upphovsman till sitt eget fruktansvärda straff, skulle det vara omöjligt att frikänna honom från en viktig del av den fördömelse som kan falla på Stalins behandling av oppositionen; för han var en självutnämnd medbrottsling i allt som Stalin gjorde vid denna tid. Det finns faktiskt vissa tecken på att han, inte ens i ögonblicket av skenbar triumf, inte var fri från samvetskval och oro för framtiden. När Kamenev vid partiets fjortonde kongress i december 1925 förebrådde Bucharin för att ha vänt de vapen av förvrängning som han tidigare tvekat att använda även mot Trotskij mot Zinovjev, bröt Trotskij den föraktfulla tystnad med vilken han hade följt förhandlingarna och mumlade hörbart: ”Han har fått smak för det”. Efter kongressen skrev Bucharin ett förebrående brev till Trotskij som innehöll den avslöjande meningen: ”Denna smak får mig att darra från topp till tå”.[2] I juli 1928, medan han fortfarande offentligt stödde Stalin, kallade han Stalin i ett privat samtal med Kamenev för ”Djingis Khan” och uttryckte en välgrundad rädsla för att han skulle förgöra dem alla.[3] Bucharin var inte någon som syndade omedvetet eller utan rädsla för vedergällning. Han är en av revolutionens tragiska gestalter. Hans tragedi var dock inte en tragedi om storhet, utan om en svag, älskvärd och skarpsinnig man som hamnade i en händelsevirvel som var för stor för hans moraliska storhet.

Stalin

Iosif Vissarionovitj Stalin (ursprungligt namn Dzjugasjvili) var av mer anspråkslös härkomst än de andra bolsjevikledarna. Han föddes 1879 i den lilla georgiska staden Gori av georgiska föräldrar som var födda i livegenskap; han var den enda av deras fyra barn som överlevde spädbarnsåldern. Hans far arbetade som skomakare i Gori och senare på en skofabrik i Tblisi. Vissarion Dzjugasjvili var alkoholist och dog när sonen var barn. Hans änka var uppenbarligen en kvinna med stark karaktär. Hon ska ha försörjt sin son genom att arbeta som tvätterska och, trots att hon själv var analfabet, se till att han kom in på kyrkskolan i Gori. Den unge Iosif (Soso var det georgiska namnet) visade sig vara en så begåvad elev att han vid femton års ålder antogs till teologiska seminariet i Tblisi. Seminariet hade tydligen tidigare haft rykte om sig att fostra subversiva åsikter. Det var här som den blivande Stalin läste sina första förbjudna böcker (kanske även marxistisk litteratur) och blev en mästare i förställningskonst och intriger.[4] Vad han lärde sig mer på seminariet är en fråga för spekulation. Vissa

---

[1] Om denna kontrovers, se s. 223–225 nedan [dvs i eng. upplagan av Carrs *Socialism in one Country* vol 1. Det handlar om den teori om ”den ursprungliga socialistiska ackumulationen” som Preobrazjenskijs hade framfört i sitt arbete *Den nya ekonomin*]. 1921 hade Lenin skrivit: ”Det finns människor (t ex Bucharin) som är så lyckligt beskaffade att de inte ens i stridens värsta hetta kan förgifta sina attacker…” (*Sotjinenija*, xxvi, s 121) [Än en gång om fackföreningarna, den nuvarande situationen och kamraterna Trotskijs och Bucharins fel, s 5]; detta gällde inte längre Bucharin i kontroverserna i mitten av 1920-talet.

[2] Bucharins brev finns inte bevarat, men frasen citeras i Trotskijs svar av den 9 januari 1926, av vilket en kopia finns bevarad i Trotskijarkivet.

[3] En anteckning om detta samtal finns i Trotskijarkivet. [Se även S F Cohen, Bucharin och den ryska revolutionen, kapitlet ”Bucharins fall och Stalins revolution”, som redogör för detta med utgångspunkt från Kamenevs anteckningar.]

[4] I en intervju med den tyske författaren Emil Ludwig [13/12] 1931 hänvisade Stalin till ”den förnedrande regim och de jesuitiska metoder som rådde på seminariet” och när han frågades om han inte fann något gott hos jesuiterna svarade han: ”Jo, de är metodiska och uthålliga i sitt arbete. Men grunden för alla deras metoder är att spionera, snoka, tjata på människor och utsätta dem för småaktiga plågor" (Stalin, *Sotjinenija*, xiii, s 114) [*Works*, vol. 13, s 115-116].

kritiker har tillskrivit seminariet hans smak för en stilmässigt platt formalism och kasuistisk argumentation*, som präglade hans senare tal och skrifter.

Berättelsen om Stalins tidiga karriär har blivit så överlagrad av legender, både smickrande och fientliga, att det med all sannolikhet aldrig kommer att gå att återge den exakt. Till och med omständigheterna kring hur han lämnade eller blev utslängd från prästseminariet när han var tjugo år gammal beskrivs på olika sätt. Han blev marxist och medlem i det embryonala och ännu sammanhållna ryska socialdemokratiska partiet. Han arbetade en kort tid som kontorist vid observatoriet i Tiflis. Men han anslöt sig snabbt till den utvalda, men nu snabbt växande, gruppen av professionella revolutionärer, som var helt hängivna saken och beroende av rörelsens osäkra och mystiska resurser. Hans första artikel publicerades 1901 i ett georgiskt flygblad som gavs ut olagligt och sporadiskt i Baku. Samma år flyttade han från Tbilisi till Batum, och här drabbades han i april 1902 av den första av flera arresteringar, fängelsestraff och landsförvisningar till Sibirien. Under de följande tio åren omväxlade arresteringar och flykter med perioder av intensiv partiverksamhet. Som delegat för den bolsjevikiska organisationen i Kaukasus deltog han i bolsjevikernas konferens i december 1905 i Tammerfors, där han träffade Lenin för första gången. Han var närvarande vid partikongresserna i Stockholm och London 1906 och 1907. Men hans enda längre vistelse utanför Ryssland var vintern 1912–1913, då han tillbringade några veckor först i Krakow med Lenin, vars uppmärksamhet han väckte med en grundlig uppsats om nationalitetsfrågan, och sedan med gruppen bolsjeviker i Wien.

Stalins solida men icke spektakulära talanger och tjänster för partiet vann inte omedelbart erkännande. Hans karriär i partihierarkin började 1912, när han, förmodligen på Lenins initiativ, valdes in i partiets centralkommitté och skickades till Petersburg för att organisera utgivningen av den nya partitidningen *Pravda*. Året därpå arresterades han på nytt och deporterades till Sibirien, och denna gång varade hans exil tills han befriades tillsammans med Kamenev och många andra politiska landsförvisade vid februari-revolutionens utbrott 1917. Under några veckor efter sin återkomst till Petrograd anslöt han sig till Kamenev och en majoritet av bolsjevikerna i huvudstaden med en politik av villkorligt stöd för den provisoriska regeringen. I mitten av april 1917 anslöt han sig till Lenins ”aprilteser” och förblev genom alla kriser och kontroverser under de följande åren en trogen och orubblig anhängare av Lenin. Som folkkommissarie för nationalitetsfrågor befann sig Stalin fortfarande i det andra ledet av ledarna. Under inbördeskriget uppskattade och utnyttjade Lenin utan tvekan hans hängivenhet och stora organisationsförmåga, och vid mer än ett tillfälle visade han sig vara en aktiv och effektiv motvikt till Trotskijs politik. Men hans namn var fortfarande knappt känt bland partiets gräsrötter och helt okänt utanför partiet. Hans utnämning till generalsekreterare i partiets centralkommitté 1922 var en hyllning till hans rykte om praktisk effektivitet bland sina kollegor i partiledningen, inte till hans popularitet i partiet i allmänhet. Posten ansågs inte ha någon politisk betydelse eller tyngd i offentliga angelägenheter. Att den fungerade som en perfekt språngbräda för Stalins uppgång till den högsta makten är ett bevis på hans politiska genis särpräglade och exceptionella egenskaper.

Det som i ljuset av senare händelser mest slog samtida iakttagare var Stalins medelmåttighet, hans fullständiga brist på utmärkande drag. Suchanovs omdöme, som hänvisade till Stalins aktiviteter 1917 och först publicerades 1922, är berömt:

> Trots den låga nivån på sin ”officerskår”, som i allmänhet var okunnig och slumpmässigt sammansatt, förfogade bolsjevikpartiet över ett stort antal mäktiga personligheter och dugliga ledare i sin ”generalstab”. Stalin gav dock under sin blygsamma verksamhet i exekutivkommittén – och inte bara på mig – intryck av att vara en grå fläck som svävade otydligt över scenen utan att

* Innebär att man utifrån ett specifikt fall drar generella slutsatser/regler

lämna några spår. Det finns verkligen inget mer att säga om honom.[1]

I Lunatjarskijs populära skildring av bolsjevikledarna från 1923 utelämnades Stalin helt. Kamenev ansåg honom endast vara ” en småstadspolitiker”.[2] 1929 beskrev Trotskij honom som ”den mest framstående medelmåttan i vårt parti”.[3] Det är verkligen troligt att Stalins medelmåttighet var en av de faktorer som bidrog till hans framgång. Partiet fruktade en Bonaparte, och av alla ledare verkade Stalin minst benägen – medan Trotskij verkade mest benägen – att sträva efter en sådan roll. Under åren av sin långsamma uppgång till makten väckte Stalin inte mycket avundsjuka. Han befordrades lätt eftersom hans befordran inte hotade någon. Han överlevde till och med Lenins rekommendation att avsätta honom från posten som generalsekreterare, eftersom ingen annan ansåg att ett så drastiskt steg var nödvändigt. När Trotskij hösten 1924 öppet började fördöma Zinovjev och Kamenev, lämnade han Stalin i fred – inte för att han ville skona Stalin, utan för att det inte var värt att slösa sina krafter på ett sekundärt mål.

Men denna immunitet mot angrepp, som han köpt sig genom en uppenbar brist på framstående egenskaper, förklarar uppenbarligen inte i sig Stalins karriär. Mer än nästan någon annan stor man i historien illustrerar Stalin tesen att omständigheterna skapar mannen, inte mannen omständigheterna. Stalin är den mest opersonliga av alla stora historiska gestalter. I partikampen på 1920-talet verkar han inte forma händelserna, utan forma sig själv efter dem. Det är lika svårt att definiera hans åsikter som att beskriva hans personlighet. Bristen på definition, snarare än den vimsighet som han ofta anklagades för, var det som utmärkte hans ställning. Hans påstående att han inte var mer än en trogen följare och lärjunge till Lenin var inte helt och hållet en pose. Han hade ingen egen trosbekännelse. Han nöjde sig med att vara revolutionens favoritson och tidens man. Men detta gör bara hans speciella personliga egenskaper ännu mer betydelsefulla. För de egenskaper som gjorde honom stor var just de egenskaper som speglade det aktuella skedet i den historiska processen. Det var egenskaper som inte bara präglade mannen, utan hela tidsepoken. ”Varje tid har sina stora män”, citerade Trotskij från Helvetius, ”och om det inte finns några, så uppfinner den dem”.[4]

Två karakteristiska drag i Stalins världsbild, som båda speglade hans personliga bakgrund och uppväxt, var också tydliga landmärken i revolutionens historia i mitten av 1920-talet. Det första var en reaktion mot den övervägande ”europeiska” ram inom vilken revolutionen hittills hade utspelat sig, och en medveten eller omedveten återgång till ryska nationella traditioner. Det andra var ett avståndstagande från den högt utvecklade intellektuella och teoretiska infallsvinkeln under revolutionens första år och en förnyad betoning av de praktiska och empiriska uppgifterna inom administrationen. Denna nya inställning hade slagit igenom efter införandet av NEP och var väl etablerad vid Lenins död. Det var helt i sin ordning att den viktigaste politiska figuren under den följande perioden var en man med få anspråk som tänkare, men en enastående organisatör och administratör.

Avsaknaden av något betydande västerländskt inflytande på Stalins tankesätt och karaktär skiljde honom tydligt från de andra tidiga bolsjevikledarna. Han var den ende av dem som aldrig hade bott i Västeuropa och varken kunde läsa eller tala något västerländskt språk. Detta särdrag präglade både hans personliga relationer och hans politiska åsikter. Han verkar aldrig ha känt sig helt bekväm med kollegor som var genomsyrade av europeisk tradition och

---

[1] N. Suchanov, *Zapiski o Revoljutsii*, II (Berlin, 1922), s 265-266.
[2] L. Trotskij, *Stalin* (N.Y., 1946), s. 393. [Stalin del 2, s 112]
[3] L. Trotskij, *Tjto i Kak Proizosjlo* (Paris, 1929), s 25 [Vad hände och hur? s 10]
[4] *Ibid*. s 26. Senare gav Trotskij en mer restriktiv tolkning: ”Stalin grep inte makten tack vare personliga kvaliteter, utan med hjälp av en opersonlig apparat. Och det var inte han som skapade apparaten, utan apparaten som skapade honom.” (L. Trotskij, *Stalin* (N.Y., 1946), s xv) [Stalin del 1, s 13]. Men det krävdes mer än en apparat för att ”skapa” Stalin och sätta honom vid makten.

världsbild: han avskydde särskilt Tjitjerin och, enligt Trotskij,[1] Rakovskij – båda framstående representanter för västerländsk kultur. De som stod Stalin närmast under senare år – Molotov, Kirov, Kaganovitj, Vorosjilov, Kuibysjev – var lika fläckfria som han själv när det gällde västerländsk bakgrund. Symtom på en reaktion mot den rådande uppfattningen om Europas överlägsenhet kunde skönjas hos Stalin redan före oktoberrevolutionen. När han i augusti 1917 under den sjätte partikongressen i Petrograd konstaterade att ”det skulle vara ovärdig petighet att begära att Ryssland skulle ‘vänta’ med sin övergång till socialismen till Europa ‘börjar’”, omformulerade Stalin bara en idé som först hade framförts av Trotskij och godkänts av Lenin. Men när han fortsatte med att spekulera om ”möjligheten av att Ryssland kanske blir det land som stakar ut vägen till socialismen”, tillkom en ny ton av nationell glöd, som vid denna tid var främmande för bolsjevikernas doktrin, till den socialistiska trosbekännelsen.[2] Stalin förblev en nationell snarare än en internationell socialist. Under den tid då Komintern verkade vara en levande organism och upptog Lenins, Trotskijs och Zinovjevs ständiga och oroliga uppmärksamhet, förblev han uppenbarligen likgiltig inför den. Han vände sig till den först 1924, när den hade upphört att vara ett potentiellt instrument för världsrevolutionen och blivit en byråkratisk apparat som kunde hindra eller främja sovjet-politiken eller hans egna politiska planer. Stalins skepsis till en nära förestående tysk revolution, när detta antogs som en självklarhet av nästan alla andra ledande bolsjeviker, var ett tidigt exempel på hans förutseende.[3] År 1925, när han började predika ”socialism i ett land”, fick hans hänvisningar till världsrevolutionen en flyktig och nonchalant ton som visade hur lite han trodde på den.

> När den internationella revolutionen kommer att bryta ut [anmärkte han i början av detta år] är svårt att säga, men när den bryter ut kommer den att bli en avgörande faktor. [26/1]

Eller återigen, några dagar senare:

> Det ledande proletariatet, västproletariatet, är den största styrkan och den trognaste, viktigaste allierade för vår revolution och vår makt. Men tyvärr är situationen sådan, och revolutionära rörelsens tillstånd i de avancerade kapitalistiska länderna sådant, att västproletariatet för närvarande inte är i stånd att ge oss någon direkt och avgörande hjälp. [27/1] [4]

Under alla uppenbara zickzackkurser i Stalins ekonomiska politik mellan 1923 och 1928 följdes en enda rak linje orubbligt – beslutsamheten att göra Sovjetunionen mäktigt, självförsörjande och oberoende av väst. En otvetydig ton av uppriktighet, som ofta saknades i hans polemiska uttalanden, hördes i hans fördömande av Sokolnikov som anklagades för att vara anhängare av Sovjetunionens ”dawesering”,[*] medan han själv var beslutsam att förvandla Sovjet till ett ”industriland, som är i stånd att med egna krafter producera nödvändig utrustning”.[5] Stalin kunde lätt anpassa sin marxism till en situation där Marx’ förutsägelser om proletär revolution i avancerade kapitalistiska länder hade slagit helt fel. Till skillnad från

---

[1] Anteckning om Rakovskij bevarad i Trotskijarkivet, där Rakovskij som ”en äkta europé” kontrasteras mot Stalin som ”mest fullständigt representerar den petrinska, mest primitiva tendensen inom bolsjevismen”.
[2] För dessa citat, se *The Bolshevik Revolution, 1917-1925*, vol. 1, s 102. [Ryska revolutionen 1917-1923, del 1, s 53]
[3] Se *The Interregnum, 1923-1924*, s 195. [Mellan Lenin och Stalin, s 105]
[4] Stalin, *Sotjinenija*, vii, s 21, 26 [*Works* vol. 7, s 21, 26]. *Bjulleten Oppozitsii* (Paris), nr 19, mars 1931, s 15, samlade några kommentarer på detta tema som påstods ha gjorts av Stalin under 1920-talet: Komintern, sade han, ”representerar ingenting och existerar endast tack vare vårt stöd”; om KPD: ”De är alla av samma skrot och korn; det finns inga revolutionärer bland dem längre”; till någon som förutspådde en världsrevolution inom 40 eller 50 år: ”Revolution? Kanske Komintern kommer att åstadkomma den? Hör nu: den kommer inte att åstadkomma någon revolution på 90 år”.
[*] Syftar på Dawes-planen, som utarbetats av Charles Dawes för att reglera Tysklands krigsskadestånd efter Första världskriget – red.
[5] Stalin, *Sotjinenija*, vii, s 355. [*Works* vol 7, s 363-4; Stalin; svenska: *Centralkommitténs politiska verksamhetsberättelse på SUKP (b):s fjortonde kongress*, Moskva 1955, s 110]

Lenin och Trotskij, eller till och med Zinovjev och Bucharin, brydde sig Stalin inte om vad som hände i Västeuropa, såvida det inte påverkade hans eget lands öde. För att nå sina mål imiterade han väst, lånade från väst och förhandlade med väst. Men allt vägdes mot nationella politiska intressen.

Det är dessutom anmärkningsvärt att Stalins världsbild, trots hans georgiska ursprung, inte bara var icke-västerländsk, utan i snävare bemärkelse utpräglat rysk. Det kan vara så, som ofta har föreslagits, att hans karaktär uppvisade vissa dolda drag från en primitiv georgisk tradition. Det är mer troligt att hans ofta brutala och hänsynslösa beteende kan kopplas till den förtryckande fattigdomen och hårdheten i hans tidiga miljö. På ett mer medvetet plan verkar han ha reagerat starkt mot den övervägande mensjevikiska strömningen inom den georgiska socialdemokratin.[1] Politiskt tyckte han inte om något som var georgiskt. Han var en av arkitekterna bakom Georgiens tvångsunderkastelse under bolsjevismen 1921 och var under hela sin karriär en notorisk motståndare till alla former av georgisk nationalism. Han var den mest ”ryska” av de tidiga ledarna, inte bara i sitt avvisande av väst, utan också i sin låga uppfattning om de lokala nationalistiska strömningarna i det forna ryska imperiet. Han blev inte bara huvudförespråkare för ”socialism i ett land”, utan också för en socialism byggd på en övervägande rysk grund.

Reaktionen i Stalins världsbild mot det intellektuella och teoretiska var inte mindre avgörande än hans reaktion mot väst, och var inte utan samband med den. Den ryska intelligentsians tradition var nära knuten till Västeuropa; den välkända anklagelsen mot den var att den hämtade sin näring från utländska källor och var främmande för det ryska folkets eller nationens anda. Alla de ursprungliga bolsjevikledarna, utom Stalin, var i viss mening arvtagare eller produkter av den ryska intelligentsian, och tog 1800-talets västerländska rationalism för given. Endast Stalin var uppvuxen i en utbildningstradition som inte bara var likgiltig inför västerländska levnads- och tankesätt, utan medvetet förkastade dem. De äldre bolsjevikernas marxism innefattade en omedveten assimilering av de västerländska kulturella grundvalar på vilka marxismen ursprungligen hade vuxit fram. Upplysningens grundläggande antaganden ifrågasattes aldrig; en rationell argumentation förutsattes alltid. Stalins marxism påtvingades en miljö som var den helt främmande och fick karaktären av en formalistisk trosbekännelse snarare än en intellektuell övertygelse. Den före detta seminaristen var benägen att betrakta tro som en viktigare dygd än förnuft.

Stalins likgiltighet eller misstro mot finurliga intellektuella argument visade sig redan tidigt i hans partikarriär. I ett brev till en kaukasisk kamrat 1911 kallade han Lenins berömda dispyt med Bogdanov om marxismens filosofiska premisser för ”en storm i ett vattenglas”.[2] Stalin lät aldrig doktriner stå i vägen för sunt förnuft. Han var en av de första bolsjevikerna som vid partiets fjärde kongress 1906 stödde fördelningen av mark till bönderna. Vid den sjätte kongressen i juli 1917 stödde han tesen att ”Ryssland kan vara det land som visar vägen till socialismen” med en fras som upprepades så ofta att den blev en *kliché*:

> Det finns en dogmatisk marxism och en kreativ marxism: Jag står på den senares sida.[3]

---

[1] Uttalandet som citeras i *Zarja Vostoka*, Tblisis partitidning, den 23 december 1925 (ett utdrag finns i Trotskij-arkivet), från en tsaristisk polisrapport, att Stalin hade varit aktiv i det socialdemokratiska partiet sedan 1902, ”först som mensjevik, sedan som bolsjevik”, har ingen större betydelse, även om det är sant. Splittringen inträffade först 1903 och det tog tid innan den nådde de lokala grupperna; Zjordania, den blivande mensjevikledaren, var under en tid den erkände ledaren för hela partiet. Det är säkert att Stalin, från det ögonblick då han blev medveten om splittringens faktum och konsekvenser, var helhjärtad bolsjevik.

[2] Brevet publicerades i *Zarja Vostoka* (Tblisi) den 23 december 1925 (se föregående not).

[3] Stalin, *Sotjinenija*, iii, s 187. [*Works* vol 3, s 200]

I samma anda utropade han många år senare, när han försvarade ”socialism i ett land”-politiken mot ett besvärligt citat från Engels, att om Engels hade levt och sett den nuvarande situationen skulle han bara ha sagt: ”Åt helvete med de gamla formlerna! Länge leve den segrande revolutionen i Sovjetunionen!”[1] Under den långvariga debatten mellan marxismens deterministiska eller ”vetenskapliga” och voluntaristiska eller ”politiska” aspekter rådde det ingen tvekan om på vilken sida Stalin skulle ställa sig. I ett märkligt opublicerat utkast till essä från 1921 skiljde han mellan ”den proletära rörelsens” objektiva och subjektiva sidor, där han identifierade den förstnämnda med marxismens teori och den senare med dess program, och tillade att ”strategins och taktikens handlingssfär utan tvekan gränsar till rörelsens subjektiva sida”.[2] ”Hans tänkande är svårartat empiriskt och fullkomligt tomt på kreativ fantasi”, sammanfattade Trotskij.[3] För att rättfärdiga sina anspråk på ledarskapet i partiet fann Stalin det ibland nödvändigt att framträda som teoretiker. Men det rådde aldrig något tvivel om att i Stalins politiska tänkande var doktrinen underordnad strategin och taktiken.

Misstro mot intellektuella processer tycks återspeglas i Stalins avsky för demokratiska tillvägagångssätt. ”Makt utövas”, konstaterade han föraktfullt 1918, ”inte av dem som väljer och röstar, utan av dem som styr.” [4] Järnvägstransporterna under inbördeskriget hade desorganiserats av ”en mångfald kollegier och revolutionära kommittéer”.[5] Vid partiets trettonde konferens i januari 1924 fördömde han de ”intellektuella” som betraktade rätten att bilda fraktioner som en förutsättning för demokrati:

> Partiets massor förstår demokrati som skapandet av villkor som garanterar partimedlemmarnas aktiva deltagande i arbetet med att leda vårt land. Några få intellektuella i oppositionen förstår det som att det ger dem möjlighet att bilda en fraktion.[6]

Och några månader senare ställde han ”ett parti med formell demokrati” i kontrast till ”ett genuint proletärt parti som är förenat till arbetarklassens massor med oupplösliga band”.[7] Om Stalin i politbyrån och i andra organ där politiken debatterades hade rykte om sig att vara en fåordig man och långsam med att ta ställning, både i tal och skrift,[8] berodde hans avhållsamhet kanske inte så mycket på en medveten och beräknad återhållsamhet som på bristande smak och fallenhet för sådana uttrycksformer. Det som betraktades som list var, åtminstone i början, ett resultat av blygsel. Stalins uppgång präglades av att de demokratiska förfarandena i partiet överskuggades. Beslut genom diskussion och, om nödvändigt, genom omröstning i centralkommittén eller politbyrån ersattes av disciplinerad enhet som organiserades genom sekretariatets makt. Stalin hade aldrig något av den intellektuella glädje av diskussioner som var så utpräglad hos Lenin, Trotskij och Bucharin. Ingenting av det han sa eller skrev, i alla fall efter 1917, var frikopplat från något omedelbart politiskt syfte. Trotskij skrev att Stalin hade en ”föraktfull attityd gentemot idéer”[9]. Förmodligen formulerades uttalanden av omtvistad äkthet som senare tillskrevs honom, såsom ”En sovjetisk traktor är värd tio utländska kommunister” eller ”Hur många divisioner har påven?”, för att illustrera hur lågt värderade ideologiska faktorer var i Stalins världsbild.

---

[1] *Ibid*. vii [???], s 303. [*Works* vol 8, s 317. – 3/11 1926: ”Reply to the Discussion…”]
[2] *Ibid.* v, s 62-63 [*Works* vol 5, s 64-65]
[3] L. Trotskij, *Tjto i Kak Proizosjlo* (Paris, 1929), s 25. [Vad hände och hur?]
[4] Stalin, *Sotjinenija*, iv, s 37. [*Works* vol 4, s 38]
[5] Ibid, iv, s 116-17. [*Works* vol 4, s 118-9]
[6] Ibid, vi, s 40 [*Works* vol 6, s 40]
[7] Ibid, vi, s 226. [*Works* vol 6, s 238]
[8] B. Baschanow, *Stalin. Der rote Diktator* (tysk översättning från franska, 1931), s 17, 21. [Bazjanov var Stalins personliga sekreterare 1923-25 och ingick i Politbyrån tills han 1928 hoppade av till väst (Frankrike). Han överlevde flera mordförsök och dog först 1982.]
[9] L. Trotskij, *Stalin* (N.Y., 1946), s xv. [Stalin del 1, s 13]

Det kan mycket väl vara så att denna teorifientliga inställning hos Stalin påverkade hans personliga relationer ännu mer än hans politiska åsikter. Under de första åren efter 1917 verkar ingen av de bolsjevikiska ledarna utom Lenin ha betraktat Stalin som en viktig person. Lenin erkände hans enastående begåvning som administratör och organisatör; de övriga såg bara hans banala och andraklassiga teoretiska kunskaper. Men det var ett misstag att utifrån denna intellektuella brist dra slutsatsen att Stalin saknade talang för att hantera människor. När han tog emot en delegation av bönder i mars 1925 verkar han, enligt vad som verkar vara en autentisk samtida redogörelse, ha varit anmärkningsvärt framgångsrik i att etablera en avslappnad relation med dem. Han ”lyssnade uppmärksamt som en *muzjik* och puffade på sin pipa”, kommenterade praktiska frågor och utbytte okonstlade skämt, så att ”alla var förvånade över kamrat Stalins enkla, kamratliga attityd gentemot oss, och jämförde den med de lokala partifunktionärernas grovhet och byråkratiska attityd gentemot bönderna”.[1] I sina kontakter med kollegor försvann denna lätthet i umgänget helt och hållet.[2] Det var mot dem som Stalin visade den ”ohövlighet” och brist på ”lojalitet” som Lenin klagade över i testamentet. Stalin tog illa vid sig av deras dolda överlägsenhetsattityd och bemötte den med en ständig, listig nedvärdering av partiets intellektuella. När han attackerade Trotskij påminde han om att Lenin vid partiets andra kongress hade motsatt sig Martovs krav på att öppna partiet för ”icke-proletära element” – en märklig förvrängning av den berömda dispyten om partistadgarna – och citerade Lenins sällsynta kritik av intellektuellas dominans i partiet vid den tredje partikongressen 1905.[3] Ett av de mest uppriktiga uttrycken för Stalins känslor framkom i ett brev till den tyska kommunistpartiledaren Maslow 1925:

> Vi i Ryssland har också sett ett antal gamla ledare bland *litteratörerna* och de gamla cheferna dö bort. ... Detta är en nödvändig process för att förnya de ledande kadrerna i ett levande och utvecklingsbart parti.

Och han namngav Lunatjarskij, Bogdanov, Pokrovskij och Krasin bland ”tidigare bolsjevik-ledare som senare har hamnat i sekundära roller”.[4] De som han samlade omkring sig under senare år var för det mesta goda partimedlemmar vars teoretiska anspråk var lika få som hans egna. En av många tolkningar av de stora utrensningarna på 1930-talet var att det var Stalins slutliga hämnd på de intellektuella som hade föraktat honom. Han var särskilt hänsynslös när det gällde att tvinga in landets intellektuella liv i en snäv politisk tvångströja. ”Vi bolsje-vikiska praktiker”, skulle han säga i förordet till den samlade utgåvan av sina verk 1946.[5]

Det har ofta påstått att Stalins bakgrund och utbildning återspeglas i hans litterära stil. Lenin skrev och talade enkelt och tydligt, med en attityd som om han var alltför upptagen av vad han sa för att lägga någon större vikt vid hur det sas. Trotskij uppvisade en något tillgjord briljans som en ordkonstnär. Bucharin njöt uppenbarligen av sin egen klarhet och uppfinningsrikedom i sina argument, vilket smittade av sig på läsaren eller lyssnaren. Varken det talade eller det skrivna ordet tycktes komma lätt för Stalin. Hans stil hade de hantverks-

---

[1] Intervjun, som ägde rum den 14 mars 1925, rapporterades i *Bednota* (bondetidningen) den 5 april 1925 av en av deltagarna. Trots att den visar Stalin i ett ovanligt positivt ljus användes den aldrig av någon av Stalins biografer, förmodligen eftersom den innehöll en oförsiktig kommentar om jordägande som Stalin senare tvingades ta avstånd från.

[2] En av Demjan Bednyjs burleska dikter, avsedd som en vänlig karikatyr, återgav en intervju med Stalin där han gjorde alla rätta kommentarer, medan Stalin strök sig över mustascherna utan att yttra ett enda ord, tills han reste sig för att avsluta intervjun med ett hjärtligt ”Kom igen – det är trevligt att prata med dig” (*Molodaja Gvardija*, nr 9, september 1925, s 205–206).

[3] Se *The Interregnum, 1925–1924*, s 360. [Mellan Lenin och Stalin, s 199]

[4] Stalin, *Sotjinenija*, vii, s 43 [*Works* vol. 7, s 43]; i denna version av brevet utelämnas adressatens namn [anges som ”Me–rt”] och några oviktiga fraser som finns kvar i den tyska versionen som ursprungligen publicerades i *Die Aktion*, xvi, nr 9, september 1925, s 214–217.

[5] Stalin, *Sotjinenija*, i, s xiii. [*Works* vol. 1, s XIX]

mässiga dygderna klarhet och precision; dess brist var en total avsaknad av fantasi eller elegans. När han ville imponera tog han till schematiska grepp som uppräkning, upprepning och retoriska frågor, i vilka vissa kritiker upptäckte liturgiska ekon. Men formen förblev stel, innehållet intellektuellt och känslomässigt trivialt. Några av Stalins tidiga tal gjorde ett positivt intryck av måttfullhet och försiktighet. Applåderna som mötte hans senare fördömanden av sina fiender inför fullsatta salar var inget bevis. Stalins segrar vanns inte i debattkammaren, och det finns få tecken på att han önskade glänsa där. Den revolutionära retorikens era var förbi, liksom de intellektuellas.

Om Stalin, i sin reaktion mot västerländskt inflytande och i sin reaktion mot ett teoretiskt förhållningssätt till politik, var en produkt av sin tid, ligger det dramatiska elementet i Stalins karriär och personlighet i det faktum att det var han, framför alla andra, som förde revolutionen fram till dess förutbestämda slut genom att genomföra en snabb industrialisering av landet. Genom historiens ironi var det Stalin, och inte Trotskij, som blev den effektiva förespråkaren för tvångsindustrialisering och omfattande planering, och som var beredd att offra bönderna för detta överordnade mål. Det vore fantasifullt att tillskriva denna vändning någon personlig övertygelse eller fördom från Stalins sida; det är inte heller nödvändigt att anklaga honom för hyckleri när han attackerade Trotskij för att förespråka åtgärder som var mindre drakoniska än de som han själv en dag skulle komma att vidta. Ingenting kunde bättre avslöja den stalinistiska politikens i grunden opersonliga karaktär. Om Stalins metoder ofta tycktes spegla egenskaper som härrörde från hans personliga bakgrund och uppväxt, så dikterades de mål han eftersträvade av den dynamiska kraft som fanns inneboende i revolutionen själv. Det Stalin tillförde den sovjetiska politiken var inte originalitet i sina idéer, utan kraft och hänsynslöshet i genomförandet. När han kom till makten i mitten av 1920-talet blev han, och var fast besluten att förbli, den store verkställaren av den revolutionära politiken. Men händelseförloppet gör det tydligt att han vid den tiden inte hade någon vision om vart denna politik skulle leda.

Stalins roll i historien förblir således paradoxal och i viss mening motsägelsefull. Han genomförde, trots alla hinder och motstånd, industrialiseringen av sitt land genom intensiv planering och bekräftade därmed inte bara den marxistiska teorins giltighet, utan gjorde också Sovjetunionen till en jämbördig partner bland västvärldens stormakter. Tack vare denna bedrift intar han en obestridd plats både som en av de stora verkställarna av det marxistiska testamentet och som en av de stora västerländska influenserna i rysk historia. Men när man studerar och analyserar denna *tour de force* framträder dess ytterst paradoxala karaktär. Stalin lade grunden till den proletära revolutionen på den ryska kapitalismens grav, men genom en avvikelse från de marxistiska premisser som var så skarp att den nästan motsade dem. Han gjorde Ryssland mer västerländskt, men genom en delvis medveten, delvis omedveten revolt mot västerländsk påverkan och auktoritet och en återgång till välbekanta nationalistiska attityder och traditioner. Det mål som skulle uppnås och de metoder som antogs eller föreslogs för att uppnå det verkade ofta stå i flagrant motsats till varandra – en motsättning som i sin tur återspeglade den besvärliga kamp som krävdes för att genomföra en socialistisk revolution i en efterbliven miljö. Stalins tvetydiga historia var ett uttryck för detta dilemma. Han var en befriare och en tyrann, en man hängiven en sak, men ändå en personlig diktator, och han visade genomgående en hänsynslös kraft som å ena sidan tog sig uttryck i extrem djärvhet och beslutsamhet och å andra sidan i extrem brutalitet och likgiltighet inför mänskligt lidande. Nyckeln till dessa tvetydigheter kan inte hittas i mannen själv. Den initiala domen från dem som inte kunde finna några märkbara särdrag hos Stalin hade viss rätt. Få stora män har varit så uppenbart en produkt av sin tid och sin omgivning som Stalin.

Lästips

Om Bucharin

Stephen F Cohen: Bucharin och den ryska revolutionen.

Något som är mindre känt är att Bucharin stod bakom teorin om ”*socialism i ett land*”, bl a i en broschyr, publicerad i april 1925.

Carr berör frågan i del 2 av *Socialism in One Country*. Kapitlet finns i svensk översättning, se Debatten om "socialism i ett land", s 5ff (på marxistarkivet).

Isaac Deutscher nämner saken kortfattat i sin Stalinbiografi: ”Bucharin kan med rätta betraktas som doktrinens medskapare. Han bidrog med de teoretiska argumenten för den och gav den en skolastisk polityr som saknades i Stalins tämligen grovhuggna version.”

S F Cohen diskuterar frågan ganska utförligt i sin Bucharin-biografi, se kapitlet ”Bucharinismen och vägen till socialism” (särskilt s. 147-149 i versionen på marxistarkivet) och skriver att man till en början (innan Bucharin råkade i onåd) var oeniga om vem av de två – Stalin eller Bucharin – som egentligen var först med att framföra denna teori.

Om Trotskij

Pierre Broué: Trotskij-biografin (en stor del av boken finns på marxistarkivet, se Verk i tidsordning för år 1988)
Isaac Deutscher: Den väpnade profeten**,** Den avväpnade profeten och Den förvisade profeten

Om Stalin

Isaac Deutscher: Stalin
Trotskij: Stalin del 1 **och** Stalin del 2.

Bland nyare litteratur bör nämnas Stephen Kotkins ej fullbordade Stalin-trilogi. Utdrag ur vol. 2 (*Waiting for Hitler, 1928-41*) finns på marxistarkivet: Terror som statskonst. (inledning till bokens del 2, s 301-309), Från en klippbrant. (kap 6, s 311-375) och Vad pågick i nr 1:s hjärna (kap. 8).

Om Stalins politiska ståndpunkter och idéer, se Franz Mareks Vad Stalin verkligen sagt. För en analys av det som kännetecknade hans sätt att argumentera, se i synnerhet bokens inledning om Stalins tankestruktur.

Om Zinovjev

Joel Geier: Zinovjevismen och världskommunismens förfall

Specifika stridsfrågor:

Brest-Litovsk
Louis Fischer: Om fredsförhandlingarna i Brest-Litovsk
Alexander Rabinowitch: Krig eller Fred?

”Socialism i ett land”
E H Carr: Debatten om "socialism i ett land"
Stalin: Oktoberrevolutionen och de ryska kommunisternas taktik (den 1:a texten där Stalin formulerar teorin om socialism i ett land)
Trotskij: Teorin om socialismen i ett land (innehåller länkar till flera andra texter av Trotskij)
Zinovjev: Om leninismen och Tal vid EKKI:s 7:e utvidgade plenarmöte (1926).